

Een dagje wandelen in Duitsland!

13 wandelingen vlakbij Nederland

Elio Pelzers - Henk Filippo

⊗ Uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig

Duitsland 995.3

Pelzers, E.

Een dagje wandelen in Duitsland : 13 wandelingen vlakbij Nederland /

[routes en tekst:] Elio Pelzers, Henk Filippo ; [cartogr.:

Ontwerpbureau Lood ; fotogr.: Henk Filippo ... et al.]. - [Realite] :

Gegarandeerd Onregelmatig, cop. 2012. - 115 p : ill. ; 21 cm.

ISBN 978-90-78641-24-7

Filippo, Henk (AT) - Wandeltochten; West-Duitsland(TW)

Openbare Bibliotheek

Nieuw

V"

124

120-0902050

2012-40-2802

Borkener Paradies

heimer Urwald
schaft Bentheim
burg

Baumberge

Een dagje wandelen in **Duitsland!**

13 wandelingen vlakbij Nederland

Elio Pelzers - Henk Filippo

AFGESCHREVEN

**Openbare Bibliotheek
Diemen**

Wilhelminaplantsoen 126
1111 CP Diemen
Telefoon : 020 - 6902353

Voorwoord

De meeste Nederlanders kennen de Duitse grensstreek nauwelijks. Ze rijden er meestal doorheen op weg naar een verder gelegen bestemming. Dat is jammer, want de regio's vlak over de Duitse grens hebben de wandelaar verrassend veel te bieden. Wie hier vertoeft heeft het gevoel Nederland echt te hebben verlaten en in het buitenland te zijn, terwijl deze gebieden slechts op een steenworp afstand liggen. Je kunt de routes gemakkelijk in een dag bereiken en lopen, maar je kunt er ook een meerdaags verblijf aan vastknopen om de regio's van onze Duitse burens beter te leren kennen.

Tussen het Duitse Waddeneiland Borkum en het Drielandenpunt bij Vaals - hémelsbreed meer dan 300 kilometer - ligt vlak over de Nederlands-Duitse grens een scala aan gevarieerde landschappen, waar wandelaars hun hart kunnen ophalen. Strand, duinen, bossen, heuvels, weilanden, akkers, coulisselandschappen, schilderachtige dorpjes, beekdalen, rivieren: al deze landschapstypen komen terug in de voor dit gidsje geselecteerde wandelingen. De noordelijkste wandeling maak je op het Waddeneiland Borkum, met de veerboot vanaf de Nederlandse kust binnen een uur bereikbaar. De zuidelijkste wandeling schampt de Eifelrand niet ver van Aken. De tussenliggende wandelroutes bevinden zich in de fraaiste delen van onder andere het Emsland, Münsterland en de Niederrhein.

Tijdens de wandelingen passeer je niet alleen groen en water, maar ook kastelen, landhuizen en schilderachtige dorpen en stadjes, waar de Duitse grensstreek zo rijk aan is. Historische stadjes als Bad Bentheim, Schüttorf, Tecklenburg, Raesfeld of Kornelimünster rechtvaardigen alleen al een bezoek.

Bij de wandelbeschrijvingen krijgt de lezer ook tips en adviezen om zijn wandelbezoek aan Duitsland te combineren met andere activiteiten. En natuurlijk kan de wandelaar onderweg het typische 'Duitslandgevoel' versterken door gezellige eet- en drinkgelegenheden aan te doen: een 'Stehcafé' voor een Pott Kaffee of een 'Konditorei' voor het nuttigen van 'Süßigkeit' (gebak of taart). Aan alles is voor, tijdens of na de wandeltocht gedacht.

Wir wünschen Ihnen viel Wanderlust!

Elio Pelzers en Henk Filippo

Oktober 2012

Gebruik van de wandelgids

De wandelroutes

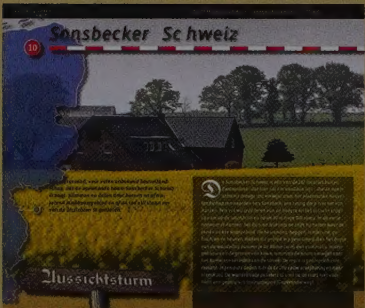
In deze gids staan 13 wandelroutes in Duitsland, vlak over de grens. De wandelingen zijn beschreven in volgorde van noord naar zuid en liggen verspreid over de Duitse deelstaten Niedersachsen en Nordrhein-Westfalen. De wandelingen liggen gemiddeld slechts 20 km van de Nederlands-Duitse grens (0 - 55 km), zijn gemiddeld 13 km lang (10 - 22 km), waarbij de lange routes soms kunnen worden ingekort. Het zijn 12 rondwandelingen en 1 lijnwandeling. De routes zijn soms bewegwijzerd. In de gevallen waar de markering behulpzaam is wordt deze in de routebeschrijving genoemd, maar alle wandelingen zijn steeds volledig beschreven.

Informatie per wandeling

De wandelingen staan aldoor op dezelfde manier beschreven. Na een inleiding volgt informatie over de wandeling (hoe de route loopt, waar je op moet letten), wordt aangegeven hoe de omgeving eruit ziet en welke bezienswaardigheden en attracties je nog meer kunt bezoeken. Een kadertekst wijst je op de belangrijkste bezienswaardigheden in de omgeving. Ten slotte volgt een informatieblok met praktische informatie, een routebeschrijving en een kaartje.

Praktische informatie

Ieder hoofdstuk bevat relevante informatie over lengte, hoogteverschil en zwaarte van de wandeling, begin- en eindpunt en horeca onderweg. Ook worden adressen en websites van verkeersbureau's vermeld.

Kaartmateriaal

Het is niet nodig voor de beschreven wandelingen kaartmateriaal aan te schaffen, maar als je meer wandelingen in hetzelfde gebied wilt maken kun je meestal bij de verkeersbureau's kaartmateriaal kopen.

Bereikbaarheid

Per wandeling is beschreven hoe je er met de auto kunt komen. Niet alle wandelingen in Duitsland zijn goed met het openbaar vervoer te bereiken (slechte verbindingen in de grensstreek). Goed per bus of trein te bereiken wandelingen zijn: 1 Borkum, 2 Borkener Paradies, 3 en 4 Bad Bentheim, 5 Tecklenburg, 12 Drielandenpunt en 13 Kornelimünster. Lastiger te bereiken per openbaar vervoer zijn wandelingen 6 Baumberge, 7 Hohe Mark, 8 Hoch Elten, 9 Reichswald, 10 Sonsbecker Schweiz en 11 Krickenbecker Seen.

De routebeschrijving

De routebeschrijving is opgedeeld in kleine tekstblokjes, waarvan je de nummers kunt terugvinden op de kaart. De beschrijving is beknopt gehouden, waarbij de volgende afkortingen zijn gebruikt:

RD – rechtdoor, L – links, LA – linksaf, R – rechts, RA - rechtsaf

Kaart en GPS-tracks

Iedere route is aangegeven op een kaartje. Van alle wandelingen uit dit boekje zijn GPS-tracks beschikbaar, die je gratis kunt downloaden van de website van een van de auteurs: www.henkfilippo.nl/duitsland.html

inhoudsopgave

1	Waddeneiland Borkum	8
2	Borkener Paradies	16
3	Bentheimer Urwald	24
4	Grafschaft Bentheim	32
5	Tecklenburg	42
6	Die Baumberge	50
7	Hohe Mark	58
8	Hoch Elten	68
9	Reichswald	76
10	Sonsbecker Schweiz	84
11	Krickenbecker Seen	92
12	Preuswald – Aachener Wald	100
13	Kornelimünster	108

1

2

3

4

5

6

8

7

9

10

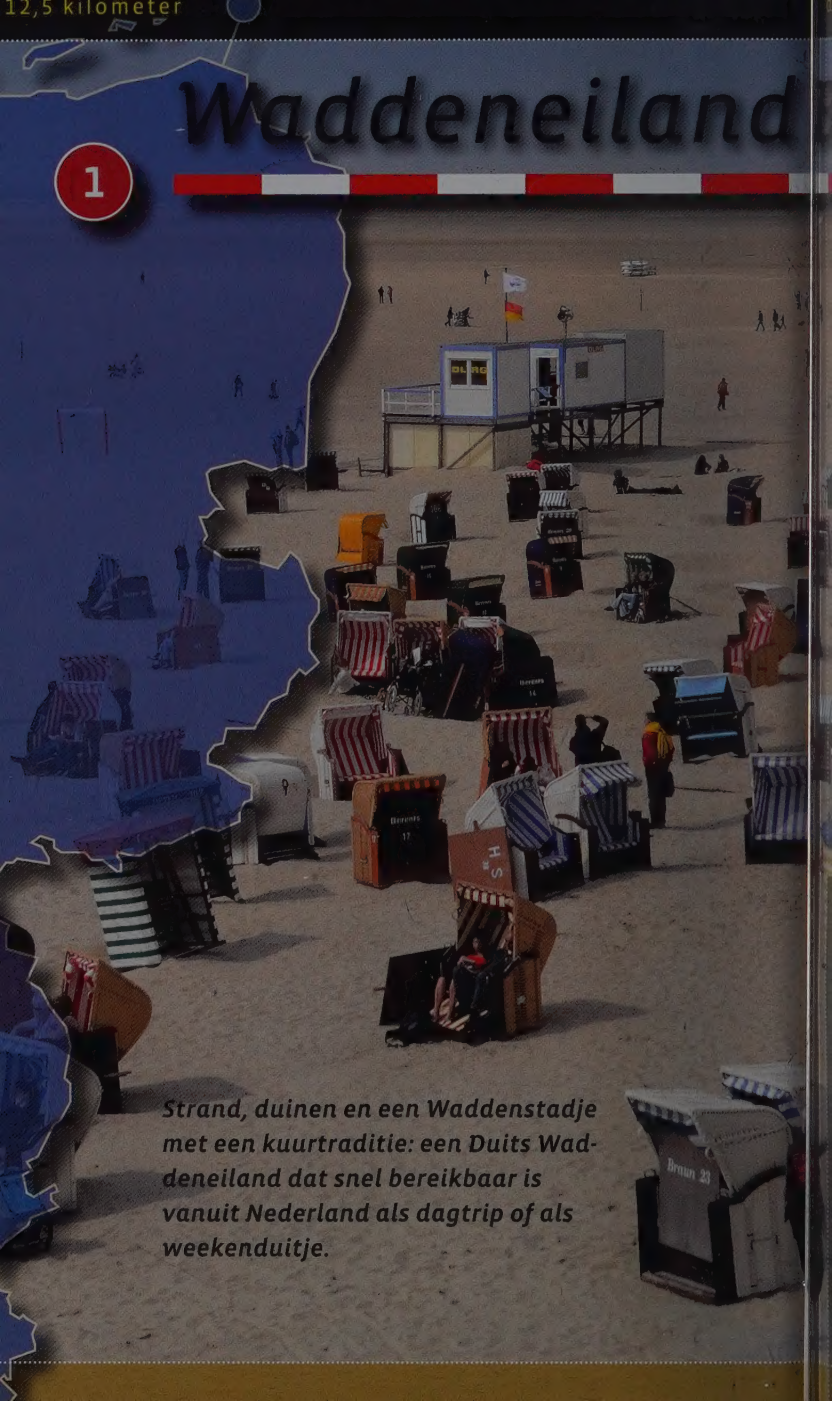
11

12

13

Waddeneiland

1

Strand, duinen en een Waddenstadje met een kuurtraditie: een Duits Waddeneiland dat snel bereikbaar is vanuit Nederland als dagtrip of als weekenduitje.

Borkum

Borkum is voor veel Nederlanders een onbekend Waddeneiland. Het is goed bereikbaar vanuit Eemshaven. Borkum heeft een iets ander karakter dan de Nederlandse Waddeneilanden. Het heeft door zijn kuurbadverleden een zekere grandeur. Dat is af te lezen aan de monumentale hotels en drukte. De sfeer in het stadje is ontspannen en gemoedelijk. Veel toeristen kuieren de strandpromenade op en neer, anderen spannen zich in om de uiterste noordoostpunt te bereiken. De natuur heeft alles wat een Nederlands Waddeneiland ook te bieden heeft: strand, duinen, wad en kwelder. In het kuurstadje herinnert nog een en ander aan een ver Nederlands verleden: namen van straten, locaties en inwoners, dialect en opschriften van grafstenen. Tot in de 19e eeuw werd hier nog Nederlands gesproken.

Rondwandeling door duinen en over het strand met een staartje van het eilandstadje.

12,5 km, eenvoudig, ↑ 18 m, hoogste punt: 18 m
Bahnhof (eindstation van het smalspoortreintje)
in het stadje Borkum

Verschillende cafés en restaurants aan begin- en eindpunt, onderweg het strandpaviljoen
Strandsauna (geopend eind maart- eind oktober, dagelijks, www.strandsauna-borkum.de) en de
Flughafen.

Kompass Wanderkarte 727, 1:15.000

Tourist-Information Borkum, Am Georg-Schütte-
Platz 5, 26757 Nordseeheilbad Borkum,
+49 (0) 22-9330, info@borkum.de, www.borkum.de.
219 km naar Eemshaven, drie kwartier met de
veerboot naar Borkum.

18 km

N46 van Groningen naar Eemshaven (Borkum-
kade 1, 9979 XX), oversteken per boot vanuit
Eemshaven naar Borkum (dagretour mogelijk)

Met de trein naar Roodeschool, vervolgens 7 mi-
nuten met (regio)taxi naar Eemshaven. Ook rijdt
er in de zomervakantie een speciale bus vanaf
Groningen CS naar Eemshaven. Meer informatie
over veerboot: www.borkumlijn.nl. Op Borkum
rijdt een smalspoortrein naar het station in het
stadje. De vertrektijden op Borkum van boot en
trein sluiten op elkaar aan.

De wandeling voert al snel naar de strandpromenade, die na korte tijd van de bebouwde kom overgaat in de rand van de duinen. Via een ruiterpad komen we op het brede strand, dat we enkele kilometers volgen. Via een kort venijnig klimmetje over een rul duinpad komen we in de duinen terecht. Uiteindelijk komen we weer in het stadje terecht, waar de route langs enkele markante locaties voert, waaronder de oude vuurtoren en een historische begraafplaats.

Het Oost-Friese Waddeneiland Borkum ligt in de monding van de rivier de Eems. Het boonvormige eiland (de bewoners spraken vroeger over 'Bohneninsel') ligt ten oosten van Schiermonnikoog en is net wat groter dan zijn Nederlandse buur: 8 km lang en 4 km breed. Daarmee het is wel het grootste Duitse Waddeneiland. Borkum ligt dichterbij de Nederlandse dan bij de Duitse kust. De duinen en het strand bevinden zich aan de noord- en zuidzijde, de wadden en kwelders liggen aan de oostzijde. De noordoostpunt bestaat uit een strandvlakte, waarvan het uiteinde Hoge Hörn heet. Deze strandvlakte is te voet bereikbaar.

Eigenlijk bestaat Borkum uit twee eilanden (Westland en Ostland), die door een strand en een kunstmatig aangelegde duinenrij met elkaar verbonden zijn. De scheiding ligt bij het Tüskendörküll, het

restant van een oude geul.

Verschillende delen van het eiland hebben, omdat Borkum deel uitmaakt van het Nationalpark Niedersächsisches Wattenmeer, een reservaatstatus en zijn niet toegankelijk voor publiek. Het gaat onder meer om broed- en rustterreinen voor de vogels. Op de zandbank voor het noordstrand (Borkumriff) liggen vaak zeehonden te rusten, die vanaf de promenade van het stadje goed te zien zijn.

In 1950 kreeg Borkum, dat iets meer dan 5000 inwoners telt, stadsrechten. De gunstige expositie ten opzichte van de Noordzee heeft het eiland een faam als zeekuuuroord bezorgd: de zilte lucht is er jodiumrijk en pollenarm. Het stadje beschikt over een strandpromenade, waaraan monumentale hotels liggen, een 'nieuwe' 19e-eeuwse vuurtoren (Strandstraße) met 308 traptreden, een oude 16e-eeuwse vuurtoren (Kirchstrasse) en een zeeaquarium. Het Feuerschiff Borkumriff in de Schutzhafen dient als informatiecentrum voor het nationale park. Op het historische kerkhof zijn enkele grafstenen van walvisvaarders te vinden en 18e-eeuwse grafstenen met Nederlandse opschriften.

BORKUM

Is het hier diep?

EDMICH DENKMAL

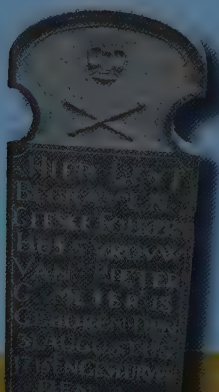

1 Vertrekpunt is het station ('Bahnhof'). Je loopt verder in de rijrichting van de trein. LA richting vuurtoren (Strandstraße). Voor Haus Rote Erde LA (vervolg Strandstraße). Op strandpromenade RA. Vervolg de promenade enige tijd over voet- en fietspad door de duinen (langs toiletten).

2 100 meter na een groenwitte paal met historische informatie LA (bij rood gemarkeerd paaltje) over smal duin- en ruiterspad richting strand. Vervolg het ruiterspad tot op het strand en blijf in de richting van de branding lopen met een flauwe bocht naar R.

3 Na 2 km kom je bij het FKK-strand (naaktstrand), dat wordt aangegeven door een bord. Vlakbij staat een blauwwit strandpaviljoen (Strandsauna en -kiosk) en post van de reddingsbrigade (DLRG). Ga vlak voor de tweede blauwe paal voorbij de Strandsauna RA in de richting van het Aussichtsduine over een duinpad. Ga bij begin van klinkerweg

RA een zanderig smal ruiterpad op. Vervolg dit smalle ruiterpad enige tijd tot klinkerweg, hier LA.

- 4 Loop klinkerweg af tot Emmich-Denkmal, steek de weg over en vervolg pad RA (richting Under der Hinterwall/Flughafen). Voor parkeerplaats en verkeerstoren van de luchthaven twee keer RA, loop langs bushalte met het opschrift 'Flugplatz Richtung Ostland'. Na circa 50 m over de verharde weg LA (bij bord Rundweg Waterdelle) klinkerpad op.

- 5 Volg dit kronkelend klinkerpad enige tijd. Bij viersprong met schuilhut RA (richting Under de Norddünen). Bij viersprong RD. Op Y-splitsing LA, meteen tweede klinkerpad RA. Aan het einde van het (Norddünen)pad LA (Boeddinghausstraße).

- 6 Einde Boeddinghausstraße RA, meteen LA (Norderreihe). Op T-splitsing

RA (Norderreihe vervolgen). Vervolgens LA (Kirchstraße, je loopt langs een kerk en het voormalige oudste hotel van Borkum). Je komt uit bij de oude vuurtoren en historische begraafplaats. Voor de oude vuurtoren RA. Daarna weer RA (Wilhelm-Bakker-Straße). Bij raadhuis LA (Neuestraße). Eerste straat RA (Alte Schulstraße). Loop RD via Bahnhof-pfad naar het vertrekpunt.

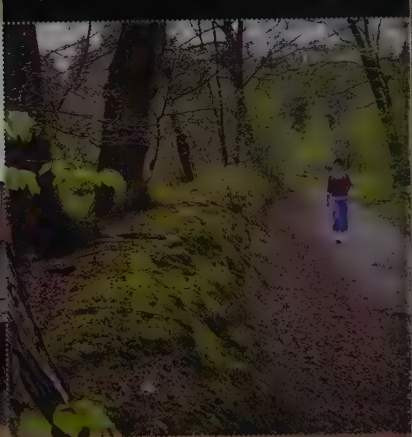
Borkener Paradijs

2

Bij Meppen, niet ver van de Nederlands-Duitse grens, ligt in een oude rivierarm van de Eems een juweeltje van een natuurgebied met de terechte naam "Borkener Paradijs".

Een van de verrassendste plekken in het vlakke rivierengebied van het Eemsland is het Borkener Paradies, een klein natuurgebied met een lange geschiedenis. Reusachtige, 500 jaar oude eiken met grillig gevormde stammen groeien in een sprookjesachtig landschap van bloemenweiden en heideveldjes. En hoewel het bos een zeer natuurlijke indruk maakt, is het Paradies geen oerbos, maar een oud cultuurlandschap. Eeuwenlang lieten de boeren uit Borken hun vee grazen in het open bos in een oude meander van de Eems. De koeien, paarden, schapen, geiten en varkens hielden het bos open en zorgden voor een parkachtig landschap. Eiken werden zorgvuldig gesnoeid, en leverden 's winters eikels voor het vee. Dergelijk Hudewald kwam vroeger op grote schaal voor, maar is tegenwoordig erg zeldzaam. Sinds 1937 is het 30 ha grote gebied beschermd. Er leven zeldzame planten en dieren als aar-ereprijs, steenanjer en nachtegaal. De meer dan 75 verschillende vogelsoorten lijken op sommige momenten een waar symfonieorkest!

soort wandeling

Wandeling over de dijken van de Eems en het Dortmund-Eemskanaal naar een 500 jaar oud eikenbos.

lengte, zwaarte, hoogteverschil

17 km, eenvoudig, $\uparrow$ 0 m

begin- en eindpunt

Station Meppen

eten & drinken onderweg

Landgasthof Schomaker (zomer 2012 gesloten), Zum Paradies 6, Meppen-Versen (ma, di vanaf 15.00 uur; men kan ook koffie krijgen in de kleine supermarkt 100 m verder); Biergarten Zur Ems, Schützenhof 71 Meppen.

kaartmateriaal

Topografische Karte 1:50.000 (TK50) L3308 Meppen

informatie

Tourist Information Meppen, Markt 4, 49716 Meppen, tel. +49 (0) 5931 - 153333,

www.meppen-tourismus.de, www.huenenweg.de

afstand vanaf Utrecht

190 km

afstand vanaf de grens

17 km (Emmen / Zwartemeer)

bereikbaarheid per auto

Via A28 en A37 richting Emmen en de grens, in Duitsland verder op E233/B402. Na 16 km afslag B70 / Meppen-Schützenhof. Volg Schützenhof L naar Bahnhof; gratis parkeren bij het station.

met openbaar vervoer

Intercity naar Emmen, vanaf busstation Emmen 3 x per dag bus 922 naar Meppen Bahnhof (40 min); heen op ma-vr en zo om 10.07, terug om 16.25 u, www.reiseauskunft.bahn.de

Zum Paradies

Waar is de volgende brug?

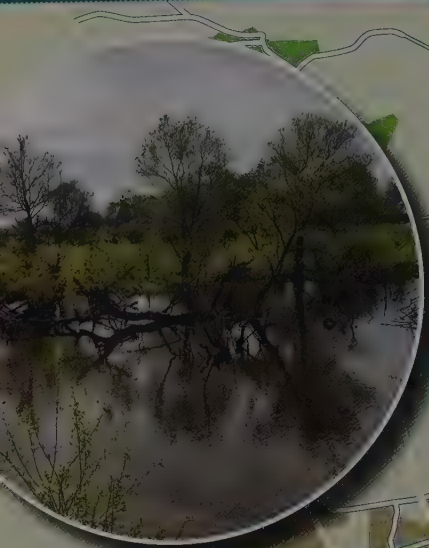
De wandeling start in de binnenstad van Meppen en volgt grotendeels onverharde fiets-voetpaden langs het riviertje de Eems en stille (deels autovrije) asfaltweggetjes. Het eerste deel van de wandeling volg je de Hünenweg, een langeafstands-wandelroute tussen Osnabrück en Papenburg, met een aftakking naar Nederland. Een met witte paaltjes uitgezette rondwandeling voert je halverwege de ocht door het natuurreservaat Borkener Paradies.

Tip: Kies bij voorkeur een zondag voor het maken van deze wandeling, wanneer er in Duitsland een rijverbod voor vrachtauto's geldt. De enige verstoring in het paradijs is het soms drukke vrachtverkeer op de autowegen A70 en E233 die het gebied doorsnijden.

Meppen is het bestuurlijk centrum van het Emsland, een Landkreis (district) in de Duitse deelstaat Niedersachsen. Het Emsland is een vlakke streek rond het gelijknamige riviertje, dat ontspringt ten noorden van Osnabrück en uitmondt in de Dollard in het Duitse Ost-Friesland. Bij Meppen mondt de Hase uit in de Eems. De beide riviertjes zijn al sinds de middeleeuwen belangrijke vaar- en handelswegen. De Eems is vanaf de Noordzee bevaarbaar tot Meppen. Houten schepen of Püntten transporteerden vroeger handelswaar over de rivier. De oude jaagpaden langs de Eems doen nu dienst als wandel- en

fietspaden. Voor het moderne scheepvaartverkeer zijn de oude kronkelige bochten van de Eems rechtgetrokken en is het Dortmund-Eemskanaal gegraven. De oude armen van de Eems zijn gelukkig bewaard gebleven en vormen nu enkele prachtige natuurgebiedjes, schuilplaatsen voor zeldzame planten en vogels.

De vestingstad Meppen, aan de samenvloeiing van Eems en Hase heeft een bezienswaardige Altstadt. Blikvanger aan de Markt is het historische raadhuis in renaissancestijl, maar ook het stadsmuseum en het Kunstcentrum zijn een bezoek waard. Vergeet ook niet de Koppelschleuse (sluis) aan de Hase en de naastgelegen Höltingmühle. Deze Hollandse windmolen is verbouwd tot restaurant, waar "gutbürgerliche Speisen" worden geserveerd. Niet alleen de wandeling naar het Borkener Paradies is interessant, ook het Hasetal leent zich goed voor een lange wandel- of fietstocht. Volg bijvoorbeeld de Hünenweg langs het riviertje de Hase naar Hanzestad Haselünne, het oudste stadje van het Emsland (19 km, gemarkeerd). Ten westen van Meppen, langs de Nederlandse grens, bevindt zich het grensoverschrijdende natuurpark Bourtanger Moor-Bargerveen, een van de grootste veengebieden van West-Europa. Wie meer wil weten over dit grote veengebied kan terecht in het Emsland Moormuseum in Geeste.

BORKENER PARADIES

VERSEN

500 meter

Waar kan men iets eten en drinken

MEPPEN

- 1 Met de rug naar het station RA (handwijzer Zentrum 0,6 km) en na 50 m met de bocht mee naar L, Haselünner Straße. In de volgende bocht RD, voetgangerszone naar het centrum. Ga direct na de brug over de Hase RA en volg het fietsvoetpad langs de samenvloeiing van de Hase en de Eems.
- 2 Steek ook de Eems over via een brug en ga aan de overkant op de dijk RA (handwijzer Versen 6,2 km). Volg de met bordjes gemarkeerde Hünenweg. Het asfaltpad wordt later onverhard.
- 3 Na 2 km (waar aan beide kanten van het water bos is) volg je de Hünenweg, links het bos in (langs vogelnestkastje 136 – hangt een stukje het bos in). In het bos op een 4-sprong R aanhouden, bordjes Hünenweg volgen. Later weer L verder over het fietspad langs de Alte Ems. Het pad buigt af naar L en verlaat dan de Eems. Op asfaltweg RD naar het dorp Versen. Einde weg RA
- 4 Na 150 m bereik je de afslag (R) naar het Borkener Paradijs (wegwijzer en informatiebord). Voor “Kaffee mit Kuchen” laat je het paradijs nog even wachten en loop je eerst 400 m verder naar Landgasthof Schoma-

ker (of de winkel met bakker, 100 m verder).

Neem het pad naar het Paradies en wandel over de vroegere stuw van de Alte Ems naar het natuurreservaat. Ga 50 m voor een groot informatiebord LA, pad langs de sloot (bordje Eingang NSG). Loop via een klaphek het natuurgebied in en volg de met witte paaltjes aangegeven wandelroute door het Paradies (1,5 km).

5 Waar je via een klaphek het natuurgebied verlaat, ga je LA op een zandweg, later asfalt. Na een brug over de Eems RA. Na 500 m kom je bij het Dortmund-Eemskanaal.

6 Steek de Borkener Brücke over en ga direct na de brug RA, een trap af en beneden LA langs het kanaal. Na 2,3 km steek je via een fietsvoetgangersbrug een oude rivierarm van de Eems over.

7 Vlak na de brug, net waar je weer langs het kanaal loopt, scherp LA, een bospaadje het Friedhofswald in. In het bos telkens R aanhouden tot je weer bij het Dortmund-Eemskanaal uitkomt, en daar weer verder langs het kanaal.

8 Na een kort stukje asfalt, volg je het fietspad verder langs het kanaal (handwijzer Meppen 2 km). Langs Biergarten Zur Ems. Het laatste stuk, na de snelweg A70, is wat rommelig. Graffiti vrolijkt het vervallen industrieterrein op. Na bouwmarkt Mayrose LA, Hafenstrasse en Isaak-Visser-Weg naar het station.

Bentheimer U

3

Vlak over de Nederlands-Duitse grens ligt een van de laatste resten oerbos van Noord-Duitsland: het Bentheimer Urwald. Wandel over brede lanen langs 400 jaar oude eiken en imposante dode boomstammen. Luister naar het gezang van de vogels, het geklonk van een specht, of het geritsel van een ree.

wald

S het Bentheimer Urwald ligt ongeveer 10 km over de grens, rond het kuuroord Bad Bentheim. Het ongeveer 10 km² grote Bentheimer Urwald is een restant van een veel groter oerbos. Nu resten slechts enkele kleine stukken oerbos: het Totenwald (13,5 ha) en het Westwald (9 ha). Je krijgt op deze wandeling een goede indruk van enkele stukken oud bos met enorme eiken en grote dode boomstammen, maar wandelt voor de rest door recent productiebos. Het Bentheimer Urwald is goed toegankelijk gemaakt voor de wandelaar. Om de natuur te beschermen is een beperkt aantal paden opengesteld, die men niet mag verlaten. Onderweg zorgen de slingerende Rammelbeek en enkele historische monumenten voor wat afwisseling op de soms wat saale rechte paden. De Höltingstuhl is een stenen monument, waar vroeger vergaderingen werden gehouden over het beheer en gebruik van het bos. De initialen op de Fürstensteine tonen de eigenaar, die nog steeds het bosgebied bezit: Fürst Christian zu Bentheim und Steinfurt. Wie vermoeide voeten en benen heeft gekregen van het wandelen, kan onderweg bijkomen in een sfeervol Waldgasthof, of compleet ontspannen in de thermen en zwembaden van het kuurcentrum.

Wandeling door een van de laatste oerbossen van Noord-Duitsland en het park van kuuroord Bentheim.

12 km, eenvoudig, 1 o.m.

Parkerplaats Kurzentrum Bentheim (1 km ten noorden van het station van Bad Bentheim).

Kurhotel Bad Bentheim; hotel Bentheimer Hof, Bahnhof Nord 1, Beim Waldbauern, Waldstrasse 25 (di-za vanaf 14 uur, zo vanaf 11 uur, ma gesl.).

Wanderkarte Obergrafterschaft Bentheim, 1:30.000, verkrijgbaar bij de Touristinformation van Bad Bentheim

Touristinformation Bad Bentheim, Schlossstraße 18, 48455 Bad Bentheim, tel. +49 (0) 5922-98330,

www.badbentheim.de,

www.bentheim-duitsland.nl

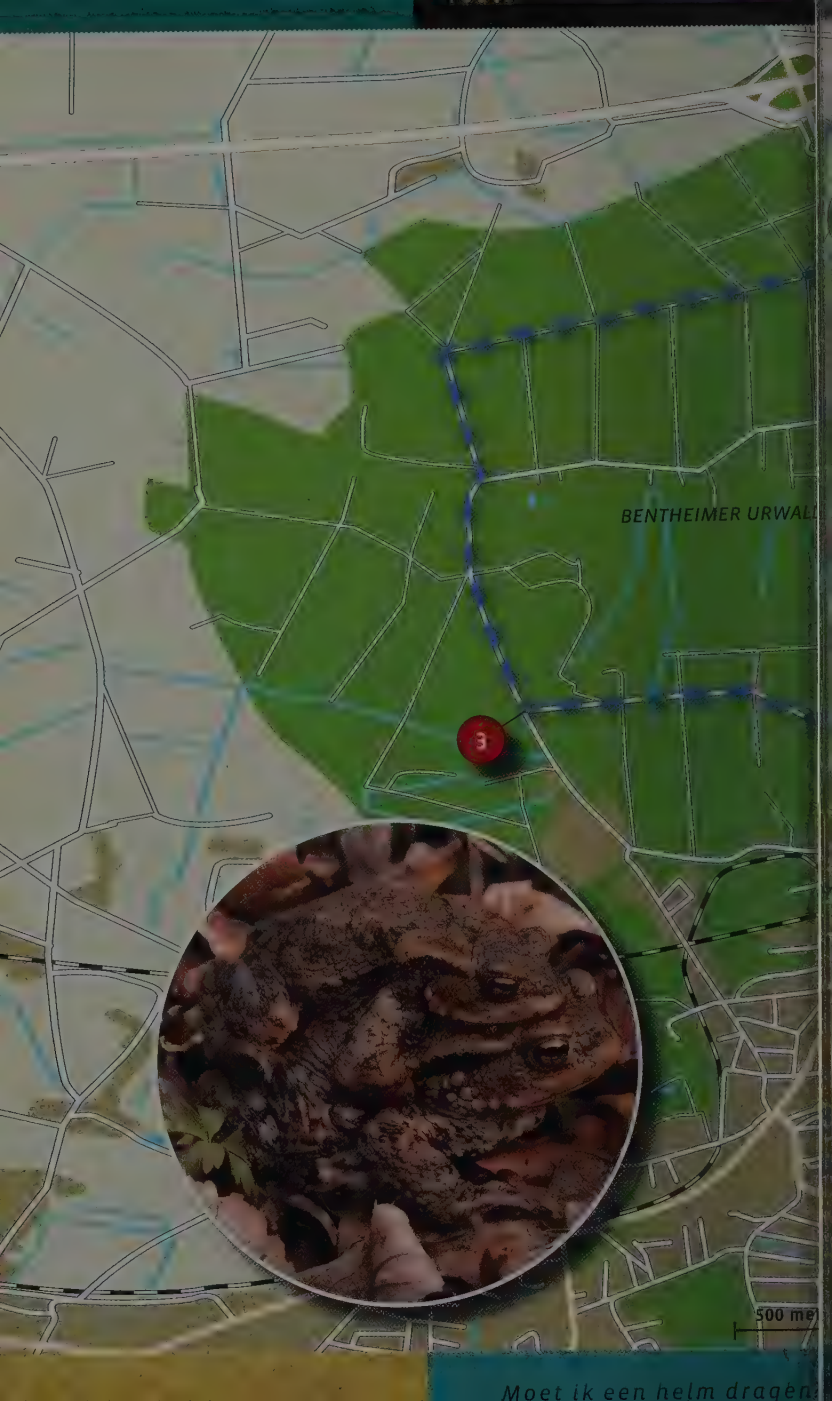
155 km

10 km (Oldenzaal / de Lutte)

E30 naar Duitsland (in NL A1, in Duitsland A30). Na 8 km afrit Bad Bentheim, rechtsaf B403 naar Bad Bentheim en 1 km voor Bad Bentheim links naar het Kurzentrum.

Intercity naar Hengelo, Syntus stoptrein Hengelo - Bad Bentheim (20 min). Wandel vanaf het station 200 m naar de wandelroute.

Hoe oud is deze boom?

BENTHEIMER URWALL

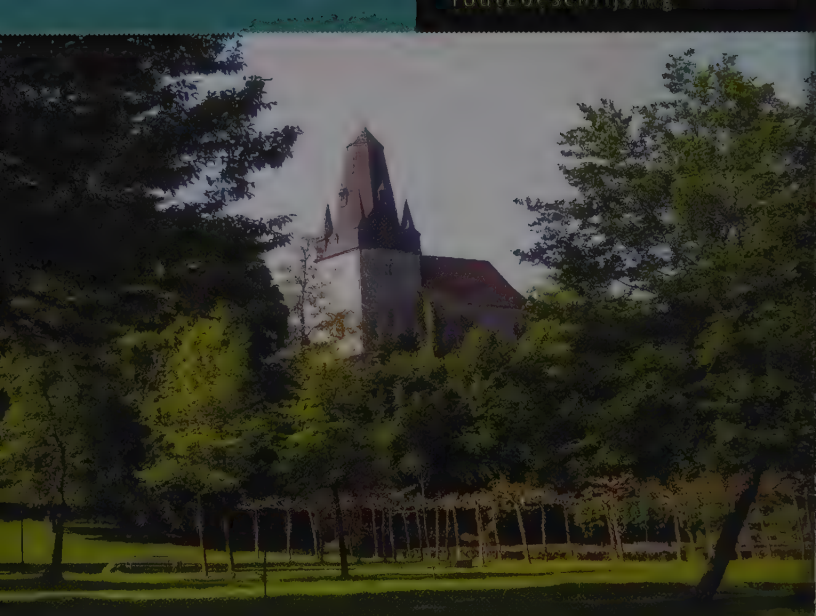
3

500 m

Moet ik een helm dragen?

BAD BENTHEIM

- 1** De wandeling begint rechts van de parkeerplaats en rechts van de ingang van het overdekte zwembad, bij een informatiebord over het Walderlebnispfad Bentheimer Urwald. Loop daar even RD richting Nordhorn (fietswegwijzer) en ga het eerste pad RA (onverhard). Einde pad RA, langs een hek en langs hotel Bentheimer Hof (in het voormalige stationsgebouw).
- 2** Voorbij het hotel RA, * parallel-weg naar de voorrangsweg (B403). Langs de B403 RA, het fietspad langs de weg volgen. Na 150 m LA, weg oversteken (voorzichtig!), het brede bospad in. Verderop nog een asfaltweg oversteken en RD het Wildschutzgebiet in (volg vanaf hier steeds wandelroute 8), over een breed bospad langs fraai bos met oude eiken. Aan het eind van het rechte pad, langs het monument de Höltingstuhl schuin links, weer een lang recht pad.
- 3** Einde pad RA. Op een 5-sprong bij een eik RD. Je steekt de meanderende Rammelbeek over en houdt op de volgende splitsing links aan. Na 500 m op een kruising RA (het Podagrissenpad gaat hier RD). Er volgt nu een kaarsrecht stuk van 1 ½ km.
- 4** Einde pad, B403 oversteken (voorzichtig!) en op het fietspad naar R. Na 500 m schuin L het bos in (langs een bankje, markering wandelroute 8), in het begin een vaag pad. Het

pad komt uit op een breder pad dat je naar L volgt. Eerste afslag R negeren en op volgende splitsing RA.

Bij een informatiebord loop je door een klaphek het natuureservaat in. Verlaat via een tweede hek het natuurgebied weer en ga op het terrein van de kuurkliniek LA, asphalt (je verlaat wandelroute 8).

Laat het Kurpark rechts liggen, ga RD de spoorlijn over en volg het Waldlehrpfad RD tot het eind. Aan het eind van het pad (en het eind van het bos) twee keer RA naar restaurant Beim Waldbauern.

Volg vanaf restaurant Beim Waldbauern de wegwijzer naar het Kurzentrum (1.9 km). Volg het slingerende bospad telkens RD tot het kuurpark.

In het park RA, vóór langs de vijver. Loop om de vijver naar links en steek het grasveld over naar het bronnenhuisje (dat is gebouwd boven de historische zwavelbron), ga vervolgens R langs het Kurhotel (het gebouw met de zuilen) en tussen de gebouwen door naar het startpunt van de wandeling (treinreizigers volgen daar het begin van de beschrijving naar het station).

Variant vanaf het station Bad Bentheim
Loop aan het eind van het perron (oostkant) de trap af naar beneden en volg de bordjes Fussweg Kurzentrum. Vlak voor hotel Bentheimer Hof LA, lees verder vanaf*.

WANDERTREFF

HIER
mittwochs 14 Uhr

Grafschaft Ben

4

Wandelen in de voetstappen van kooplieden, die te voet van Deventer naar Osnabrück trokken. Klimmen en dalen door de Grafschaft Bentheim over de uitlopers van het Teutoburger Wald, met als hoogtepunt de machtige Burg Bentheim, gebouwd op de top van Bentheimer Berge.

eim

De Toddenweg door Grafschaft Bentheim maakt deel uit van een 229 km lange wandelroute tussen Deventer en Osnabrück. Deze historische wandelroute is genoemd naar de wandelkooplieden die drie eeuwen geleden met hun goederen door het Osnabrücker Land, Münsterland, Emsland en de Nederlandse grensgebieden trokken, het zogeheten Toddenland. Het hier beschreven traject van Gildehaus naar Schüttorf is een van de mooiste stukken van deze route, over de eerste uitlopers van het Teutoburger Wald. De wandeling start in het Bentheimer buurtschap Gildehaus bij de Ostmühle, een Hollandse korenmolen uit 1740. Vanaf deze plek op een heuveltop kijk je prachtig uit over het Münsterland, tot aan het Nederlandse riviervlak de Dinkel. Tijdens de wandeling herinnert weinig meer aan Nederland. Door bossen, velden en akkers kom je onthoog naar de van verre zichtbare burcht van Bentheim, gebouwd op de rotsen van het stadje. Ook het tweede deel van de wandeling doet buitenlandse aan met een smal rotspad over een bergkam, bovenlangs de zogenaamde Franzosenschlucht, een groeve waar de beroemde Bentheimer zandsteen werd gewonnen. Onderweg is er uitzicht op grillige rotsformaties.

Door de uitlopers van het Teutoburger Wald, heuvels, bossen, velden en historische stadjes 16,5 km, eenvoudig, ↑ 150 m

TOP Ostmühle te Gildehaus (D-48455 Bad Bentheim), bereikbaar met de bus uit Bad Bentheim (vertrekt vanaf Bahnhof of Marktplatz; uitstappen bij halte Gildehaus Apotheke, loop via de Mühlenstrasse naar de molen)

Marktplatz, Schüttorf; terug met de trein naar Bad Bentheim: 1 x per uur

Gildehaus: Ostmühle/Villa Kunterbunt, Mühlenberg 6 (di.-za. vanaf 12 uur, zo. vanaf 9 uur, ma.

gesloten); Bad Bentheim: (groot aanbod); Suddendorf: Landgasthof Rielmann, Ohner Straße 126;

Schüttorf: terrasjes aan de Marktplatz of Eiscafé Vianetto, Markt 20

Wanderkarte Obergrafschaft Bentheim, 1:30.000, verkrijgbaar bij de Touristinformation

Touristinformation Bad Bentheim, Schlossstraße 18, 48455 Bad Bentheim, tel. +49 (0) 5922-98330,

www.badbentheim.de, www.bentheim-duitsland.de 156 km

5 km (Oldenzaal / de Lutte)

A1 naar Duitsland, in Duitsland A30. Na 8 km afrijden Bad Bentheim, rechtsaf B403 naar Bad Bentheim

Intercity naar Hengelo, Syntus stoptrein Hengelo - Bad Bentheim (20 min)

De wandeling volgt 16 km van de Töddenweg, van Gildehaus via Bad Bentheim naar Schüttorf. De route is grotendeels met de letter T van Töddenweg gemarkeerd, behalve het eerste en het laatste stuk. U wandelt eerst langs en over de beboste heuvels van de Bentheimer Berge door het romantische stadje Bad Bentheim. Het laatste stuk van de wandeling gaat over brede wegen en een oeverpad langs het Duits-Nederlandse riviertje de Vecht naar Schüttorf. De wandeling gaat over goede bospaden en kleine onverharde en verharde weggetjes. Verkeer bij voorkeur uw auto bij het station van Bad Bentheim en neem eerst de trein naar het startpunt in Gildehaus. Dan gaat u op het eind alleen met de trein naar Schüttorf naar Bad Bentheim terug. Het is mogelijk de wandeling op te delen in drie delen: alleen het eerste deel (Gildehaus – Bad Bentheim, 7 km) of het tweede deel (Bad Bentheim – Schüttorf, 9,5 km) te doen.

Het landschap rond Bad Bentheim is volop in verandering. Beboste heuvels, cultuurland met akkers en weilanden en het rivierdal van de meanderende Vecht. De smalle vallei van de Bentheimer Berge is het kenmerkende element in dit landschap. Het vormt de westelijke uitloper van de Teutoburger Wald. De Bentheimer Berge bestaan uit zandsteenlagen uit de geologische periode het Krijt (145 tot 66 miljoen jaar geleden). Deze zandsteenfor-

matie heeft een dikte van circa 80 meter en vormt een steilrand in het landschap met hier en daar grillige rotsformaties. Op de hoogste punt van de Bentheimer Berge (91 m boven zeeniveau) staat de grootste burcht van Noord-Duitsland, Burg Bentheim. Dit imposante kasteel is gebouwd van grote blokken zandsteen. Niet alleen Bad Bentheim is een stop waard, maar ook het sfeervolle Schüttorf op het eind van de wandeling. Dit oudste stadje van het Grafschaft Bentheim heeft een historisch centrum met Marktplatz met stadsfontein, zandstenen raadhuis met trapgevel en een kerk (Schüttorfer Reus) met 81 meter hoge toren.

Wandelen in Bad Bentheim

Van vanaf valt de machtige burcht van Bentheim op. De middeleeuwse burcht werd in 1020 voor het eerst vermeld en wisselde de daaropvolgende eeuwen vele malen van eigenaar. In de 19e eeuw kwam de burcht in het bezit van de grafen van Bentheim, grotendeels verwoest en onbewoonbaar. Van 1848 tot 1914 is gewerkt aan de restauratie van de middeleeuwse Kronenburg tot de residentie van vorst Alexis (1845 – 1919). De uitbraak van de Eerste Wereldoorlog beëindigde voortijdig de bouw, waardoor het noordelijke deel van de burcht nooit is afgebouwd. Wie over de kinderkopjes omhoog klimt, ervaart nog steeds het gevoel van lang vervlogen tijden en wordt beloond met een imposant uitzicht (dagelijks geopend 10-18 uur, nov. t/m feb. tot 17 uur).

GILDEHAUS

1

2

Daar is het statio

BAD BENTHEIM

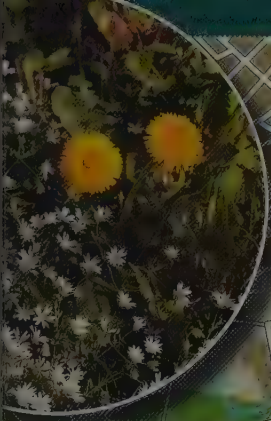

BAD BENTHEIM

500 meter

SCHÜTTORF

SUDDENDORF

Vechte

Gildehaus – Bad Bentheim 7 km

- 1 De wandeling start bij het TOP (toeristisch overstappunt) Ostmühle in Gildehaus. Met de rug naar de molen RA, brede boslaan (wandelroute 11). Na 600 m passeer je de Lucasmühle (ruïne) en ga je op de asfaltweg LA, naar Hotel Niedersächsischer Hof. Na 100 m LA, links langs het hotel een voetpad in (wandelroute 11). Neem het onderste pad, langs de bosrand. Na 500 m de verharde weg oversteken en weer een bospad in (wandelroute 14). Even afdalen en het planetenpad langs de bosrand volgen.
- 2 Einde bospad op de asfaltweg RA (Sieringhoeker Weg). Volg vanaf hier de T-markering van de Töddenweg naar Bad Bentheim. Op kruising RD, Sieringhoeker Weg uitlopen. Einde weg, bij 'saturnus', LA langs picknickbank.
- 3 Voorrangsweg oversteken en verharde weg RD (verboden voor motorvoertuigen), later onverhard. Na 400 m LA, een pad langs de bosrand afdalen. Via een bruggetje het bos in en telkens de T-markeringen volgen tot je aan de zuidrand van Bad Bentheim het bos uitkomt.
- 4 Aan de rand van Bad Bentheim LA, Leberichstiege. Je ziet de burcht al liggen, die je bereikt via de Leberichstiege, Paulinenweg (RA), Kirchstrasse (LA), Westliche Helendoornstiege (LA), dan even RA, en via de Synagogenstiege (LA) omhoog naar de voet van de burcht bij de Tourist Information (Burgstrasse).

Bad Bentheim - Schüttorf 9,5 km

- 5 Na een bezoek aan de burcht wandel je de Schlossstrasse uit (langs de

Marktplatz). Einde straat kruising oversteken en RD, Am Wasserturm (bordje Freilichtbühne). Na 100 m schuin R, Am Kathagen (markering T). Steeds Am Kathagen volgen, links langs hotel Am Berghang. Einde Am Kathagen RD, Freilichtbühne.

Via een brug kruis je de Bundesstrasse. Direct na de brug RA, een rotsig pad omhoog (T). Ca. 100 m na een bankje LA (T volgen, route 6 gaat hier RA). Nu volgt een prachtig smal paadje boven over de kam en langs grillige zandsteenformaties (Franzossenschlucht). Na 1 km kom je bij een open plek. Hier tussen 2 zendmasten door en het met T gemarkeerde bospad over de heuvelrug volgen. Dit pad gaat over in een breder onverhard pad. Bij een weiland buigt dit naar R en komt uit een asfaltweg (Am Runden Bült).

Op de kruising LA, Am Berg. Voorbij een meertje (links) op de kruising RD, Ziegelstrasse. Bij een bruggetje met de weg mee naar R, richting

Suddendorf. Einde weg LA, voetpad langs voorrangsweg (Postweg).

Einde weg RA, langs Landgasthof Rielmann, Ohner Straße. Na 100 m (vlak voor brug) LA, weg oversteken, graspad langs de Eileringsbeek. De beek komt samen met het riviertje de Vecht. Volg het pad tot een voetgangersbrug.

- 8 Bij de brug verlaat je de met T gemarkeerde Töddenweg en vervolg je het pad langs de linker oever. Onder spoorbrug door, even L omhoog en verder boven over de dijk langs de rivier. Vlak voor het punt waar twee rivierarmen samen komen LA (bordje fietsroute Vechtetal), voetpad naar het centrum van Schüttorf. Einde pad autoweg oversteken, RA en na ca. 50 m LA, pad langs watermolen, Mühlenstrasse. Via de Steinstrasse langs de evangelische kerk. Einde straat RA, Hafermarkt en Markt.

De laatste 10 km tot de stad

- 9 loop terug over de Hafermarkt en ga op het einde RD, door een steegje (Pottstiege), daarna LA, Mauerstrasse (langs de stadsmuur). Door een poort in de stadsmuur RA, vervolgens schuin L een speelplaats over en op het einde van het pad RA, Bahnhofstrasse naar het station van Schüttorf.

13 kilometer

Tecklenburg

5

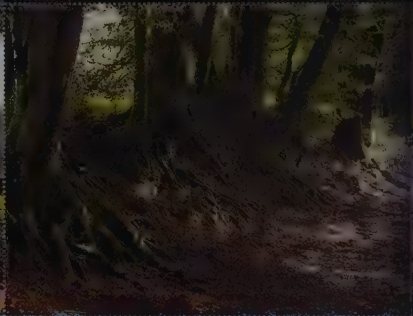

Een pittige 'bergwandeling' rond het romantische Tecklenburg, Duitslands noordelijkste bergstadje. Over de Hermannsweg door de heuvels van het Teutoburger Wald, voor liefhebbers van klimmen en dalen.

3o'n vijftig kilometer van de Nederlandse grens, ter hoogte van Ibbenbüren, begint de smalle heuvelrug van het Teutoburger Wald echt vorm aan te nemen. De dicht beboste bergkam bereikt daar hoogtes van 170 meter. Boven over de kam loopt de Hermannsweg, een van de beroemdste wandelroutes van Duitsland. Deze 156 km lange wandelroute volgt de hele lengte van het Teutoburger Wald. Onderweg heeft de wandelaar vanaf uitkijkpunten zoals de Bismarckturm of de rotspartij Blücherfelsen uitzicht over de laagvlaktes aan weerszijden. In het noorden kijkt men uit over de deelstaat Niedersachsen, in het zuiden ligt Nordrhein-Westfalen. Uitgangspunt van deze rondwandeling is het op de heuveltoppen gebouwde Tecklenburg, Duitslands noordelijkste bergstadje. Na de wandeling heeft u genoeg tijd om de historische Altstadt van Tecklenburg te verkennen. Halverwege is ook het dorp Brochterbeck een omweg waard. In 1999 kreeg het de eerste prijs in de wedstrijd 'Unser Dorf soll schöner werden'.

Over heuvels, door bossen, velden en historische stadjes.

13 km, middelzwaar, ↑ 150 m

De Marktplatz in de Altstadt, 49545 Tecklenburg.

Men kan ook starten vanaf de 'Wanderparkplatz' bij de Bismarckturm, of de 'Wanderparkplatz' bij hotel Teutoburgerwald in Brochterbeck.

Tecklenburg (ruim aanbod); Brochterbeck:

dorpscafé Haus Heukamp (met tuin), Moorstrasse

2 (met tuin, ma, do, vr vanaf 15 uur, za, zo vanaf 11 uur, di en wo gesl.), Ringhotel Teutoburgerwald, Im

Bocketal 2, www.ringhotel-teutoburger-wald.de.

NRW Wanderkarte 1:25.000 nr. 55: Tecklenburger

Land und Rheine, en wandelgids 'Wandererlebnis Tecklenburg' verkrijgbaar bij de Touristinformation.

Tecklenburg Touristik, Markt 7, 49545 Tecklen-

burg, tel. +49 (0) 5482-93890, www.tecklenburgtouristik.de; Naturpark Terra Vita, www.naturpark-terravita.de

205 km

55 km (Oldenzaal / de Lutte)

A1 Oldenzaal – Osnabrück, afrit Lengerich/

Tecklenburg, volg borden Tecklenburg

Intercity Hengelo - Osnabrück, halte Ibbenbüren

of Lengerich (1.30 uur), aansluitend bus R45, halte Tecklenburg Altstadt.

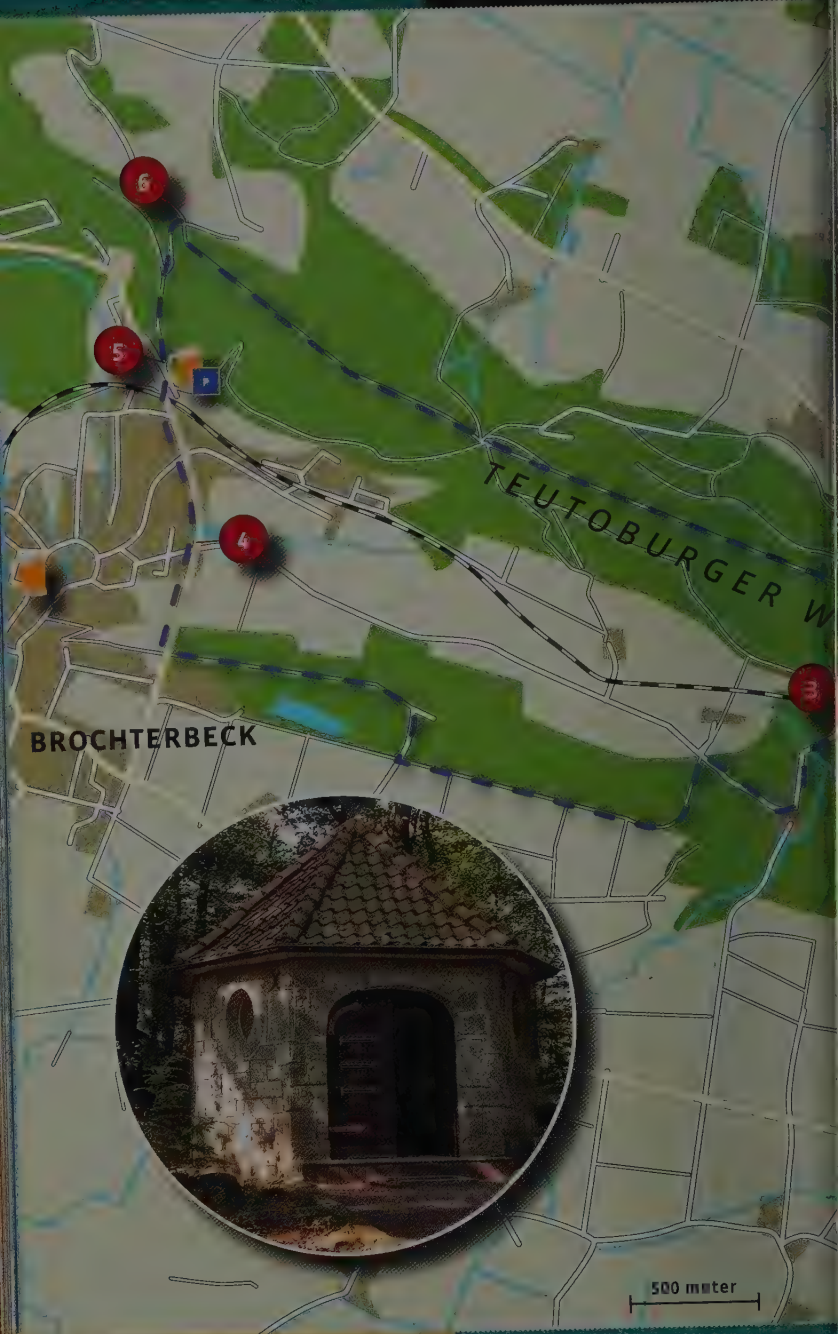
Deze afwisselende wandeling bestaat uit twee delen met een verschillend karakter. De heenweg begint met een steile afdaling over smalle paadjes en trappen naar de voet van de heuvels. Op-en-neer langs de bosrand en door een parkachtig landschap wandelt u langs een oude mergelroeveweg naar het slaperige dorp Brochterdijk, waar u een pauze kunt inlassen in de dorpskroeg of het hotel. De terugweg volgt de beboste bergkam. Na een stevige klim naar de Blücherfelsen, wandelt u over de Hermannsweg rustig terug naar Tecklenburg. Via het Kurpark komt u van de mooiste kant de Altstadt weer binnen. Op deze wandeling komt u nauwelijks asfalt tegen, maar vooral bospaden en onverharde landbouwweggetjes.

Tecklenburg ligt in het Teutoburger Wald, een smalle en 150 km lange heuvelrug, die zich uitstrekt vanaf Rheine tot Detmold. Grotten en zandsteenlagen uit de Jura en krijt tijdperken vormen hier een smalle, tot 400 m hoge bergkam, op de grens tussen Nieder-Sachsen en Nordrhein-Westfalen. De bergrug Teutoburger Wald kreeg in de 19e eeuw bij vergissing deze naam, naar de veldslag die zich hier bij de Teuto Burg zou hebben afgespeeld. In de zogenoemde Varusslag werden in het jaar 9 na Chr. de Romeinse legioenen van stadhouder Varus verslagen door de Germanen onder leiding van Arminius. Ter ere van deze overwinning werd in 1875

bij Detmold het pompeuze Hermannsdenkmal (monument) opgericht door de Duitse Keizer Wilhelm I. De Varusslag bleek later 50 km noordelijker te hebben plaatsgevonden. Ook de naam Hermann, een vermeende vertaling van het Latijnse Arminius, bleek achteraf een vergissing. Een ander monument, gebouwd in 1909, is de Bismarckturm aan de rand van Tecklenburg. Het is een van de 240 torens die in Duitsland werden opgericht ter ere van deze Duitse Rijkskanselier en vorst Otto von Bismarck (1815-1898).

Bezoek aan de historische Tecklenburg

Tecklenburg ligt boven op de smalle heuvelrug van het Teutoburger Wald en promoot zichzelf als Duitslands noordelijkste bergstadje. De beschermde Altstadt is inderdaad onverwacht mooi met romantische vakwerkhuisjes uit de 16e tot 18e eeuw, oude muren, stadspoorten en een heuse burcht. De gezellige Marktplatz en de smalle steegjes met winkels, galeries, cafés en restaurants nodigen uit tot een langer verblijf. Het stadje is om zijn gezonde lucht een heus Luft- und Kneippkurort. Maar bekend is Tecklenburg vooral om zijn openluchttheater in de burchtruïne, met 2400 zitplaatsen de grootste van Duitsland. Verder kan men nog een bezoek brengen aan het Poppenmuseum, Wasserschloss Haus Marck aan de zuidrand van het stadje, in het voorjaar de geraniummarkt, of in september het Weinfest, waar Tecklenburger wijn van eigen wijngaard wordt geschonken.

BISMARCKTURM

TECKLENBURG

- 1 Vanaf de Marktplatz in Tecklenburg (langs Tourist Information) de Schlosstrasse in, onder de stadspoort door. Einde Schlosstrasse RA, Brochterbeckerstrasse. Deze straat met bocht mee naar L uitlopen en op einde voorrangsweg (Am Weingarten) oversteken en RD, Saatkamps Knapp.
- 2 Na 20 m LA, Felsenstiege (groene T). Volg het paadje RD, links langs huisnr. 14. Onderaan een serie trappen RA (wegwijzer Brochterbeck). Volg telkens de groene T's van de Teuto-Tour-Tecklenburg. Na een aantal keren op en neer (na ca. 1 km), bij een bankje aan de bosrand RD richting Brochterbeck (T), en op een volgende splitsing LA.
- 3 Na een oude spoorlijn RA (RD gaat naar golfbaan). Even goed op de T's letten! Tegenover een boerderij met veel zonnepanelen, L omhoog langs een graanveld en over een heuvel heen met mooi uitzicht op het laagland. Het pad loopt langs open velden naar R. Bij asfaltweg met slagboom RA, steil weggetje omhoog. Bovenaan de heuvel LA, smal paadje boven langs mergelgroef. Trappen afdalen en via tunneltje onder de autoweg door en RA pad parallel aan autoweg.
- 4 Bij kruising met tunneltje RD (of LA voor winkels en dorpscafé in het centrum van Brochterbeck; via Wallerweg, Dorfstrasse, Moorstrasse). Einde voetpad op Dorfstrasse RA. Hoofdweg K24 oversteken en LA, voor langs hots Teutoburgerwald.

chterbeck – Tecklenburg 6,7 km
Vanaf de Wanderparkplatz naast
hotel Teutoburgerwald (informatie-
bord met wandelroutes) spoorlijn
oversteken en bospad schuin L
omhoog (bordje Blücherfelsen). Volg
tot Tecklenburg de met de letter
H gemarkeerde Hermannsweg.
Halverwege de klim het linker pad
aanhouden. Bovenin het bos, waar
het pad op de kam uitkomt, even 25
m naar L naar de Blücherfelsen voor
fraai uitzicht.

Hierna terug naar het pad en RA
richting Tecklenburg (handwijzer).
Iets verder staat een kleine kapel
(Waldkapelle). Steeds de Hermanns-
weg (H) en de handwijzers naar
Tecklenburg volgen. Een aangenaam
en breed bospad, 3,5 km over de kam
van het Teutoburger Wald.

Waar de Hermannsweg in Tecklen-
burg bij de hoofdweg uitkomt (Am
Weingarten), even 50 m naar rechts
naar de Bismarckturm voor het
uitzicht. Loop daarna 50 m naar
L terug, steek de weg over en ga
RD een dalend pad in naar een
parkeerplaats. Let op: je verlaat de
Hermannsweg!

Halverwege de parkeerplaats RA,
een dalend pad richting Waldfrei-
bad (wegwijzer). Beneden LA en
daarna RA naar het Waldfreibad,
Handal. Net waar de weg begint

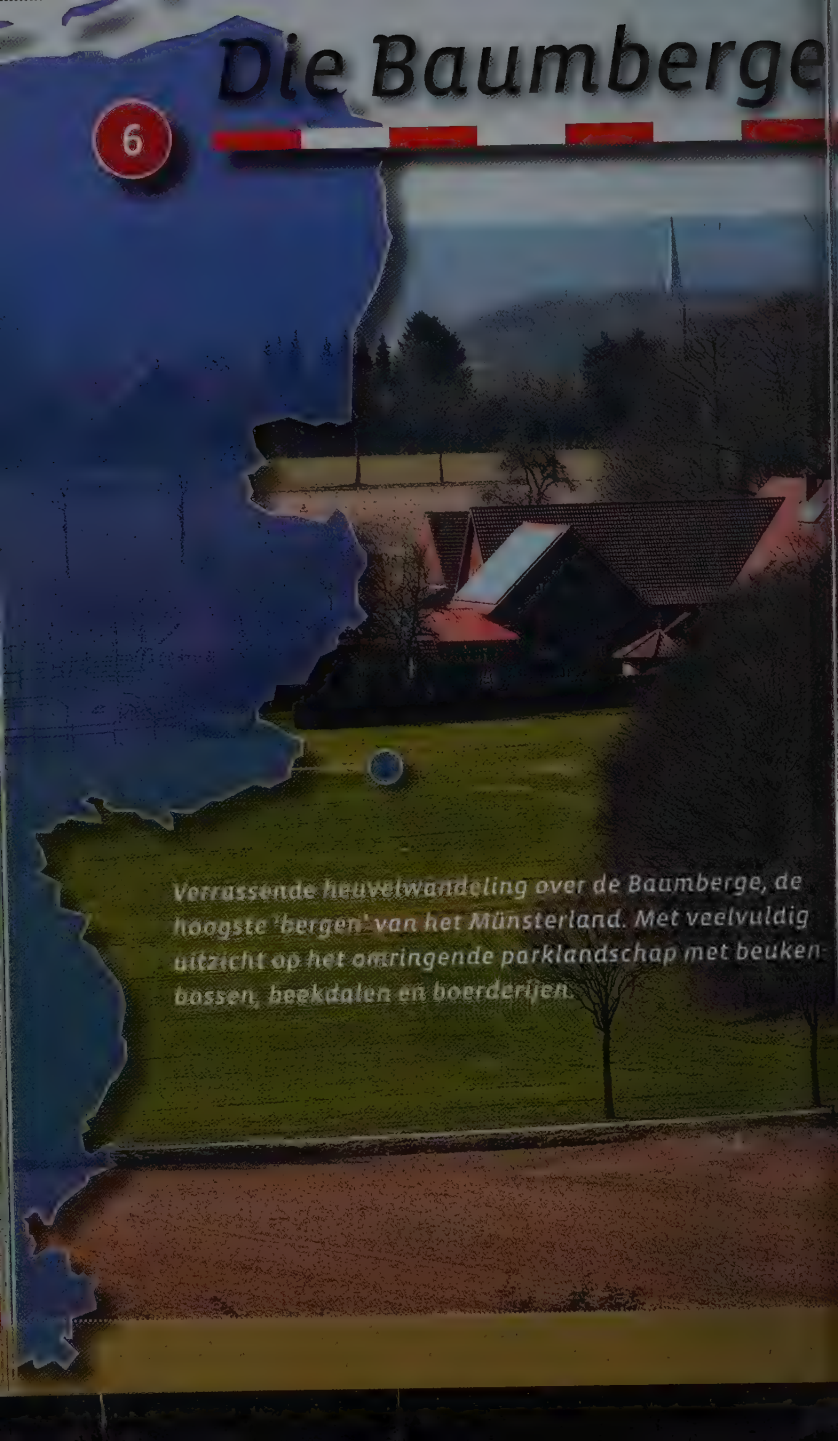
te stijgen LA, paadje aan de rand
van een weiland (symbool groene
gieter). Op kruising bij het Waldfrei-
bad RA. Langs het zwembad en op
asfaltweg RA.

- 8** Op kruising RD, Steinstrassé. Op
een kruising aan de rand van het
bos gaat u RA, het Kurpark in. In het
park, op een Y-splitsing het linker
pad aanhouden (A3, Philosophen-
weg). Wandel boven langs het park,
met mooi uitzicht op het centrum
van Tecklenburg. Op het eind van
het pad (geel huis) RA, Kirchpfad.
Loop langs de kerk het centrum van
Tecklenburg in en ga RA naar de
Marktplatz terug.

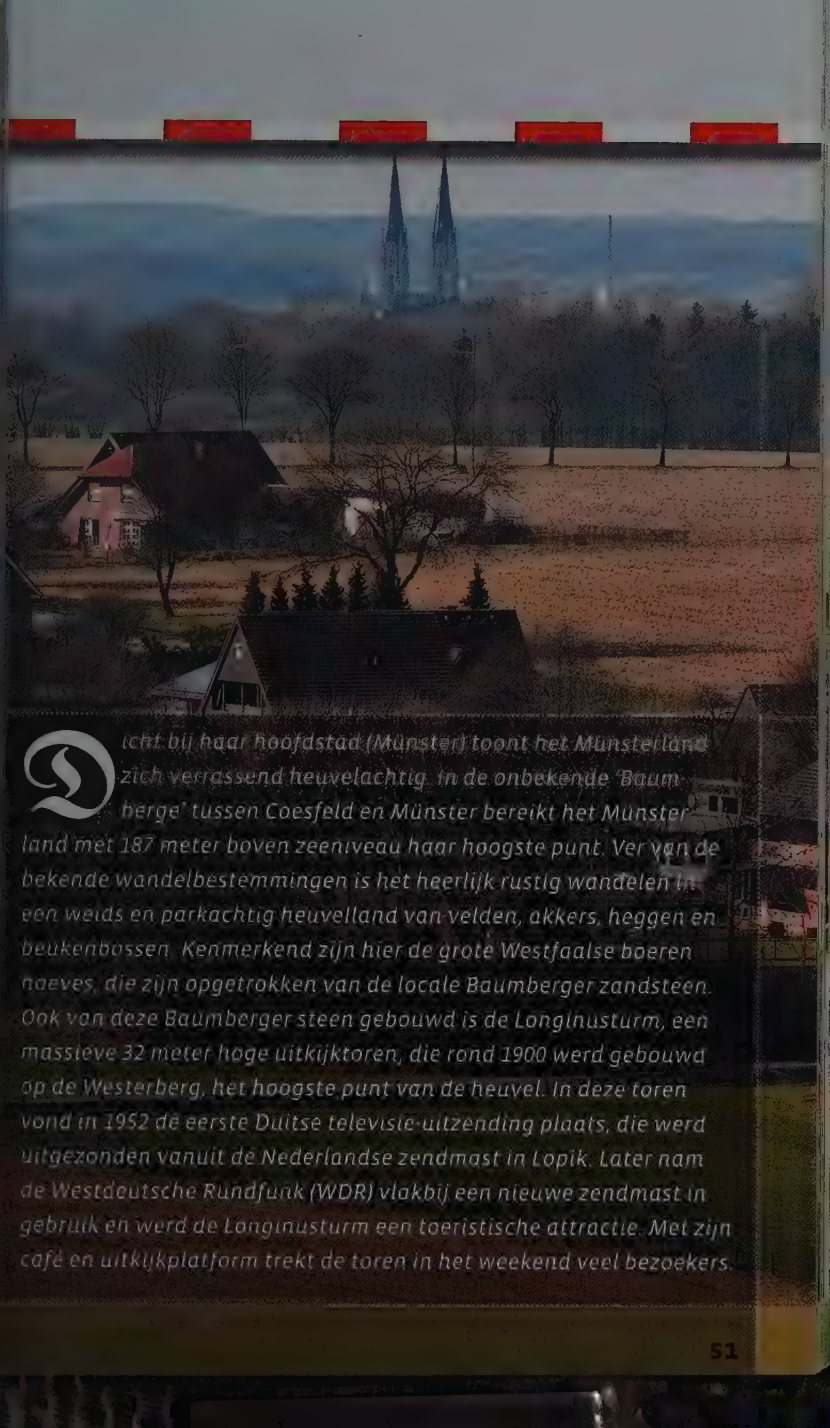

Die Baumberge

6

Verrassende heuvelwandeling over de Baumberge, de
hoogste 'bergen' van het Münsterland. Met veelvuldig
uitzicht op het omringende parklandschap met beuken-
bossen, beekdalen en boerderijen.

Dicht bij haar hoofdstad (Münster) toont het Münsterland zich verrassend heuvelachtig. In de onbekende 'Baumberge' tussen Coesfeld en Münster bereikt het Münsterland met 187 meter boven zeeniveau haar hoogste punt. Ver van de bekende wandelbestemmingen is het heerlijk rustig wandelen in een weids en parkachtig heuvelland van velden, akkers, heggen en beukenbossen. Kenmerkend zijn hier de grote Westfaalse boeren naeves, die zijn opgetrokken van de locale Baumberger zandsteen. Ook van deze Baumberger steen gebouwd is de Longinusturm, een massieve 32 meter hoge uitkijktoren, die rond 1900 werd gebouwd op de Westerberg, het hoogste punt van de heuvel. In deze toren vond in 1952 de eerste Duitse televisie-uitzending plaats, die werd uitgezonden vanuit de Nederlandse zendmast in Lopik. Later nam de Westdeutsche Rundfunk (WDR) vlakbij een nieuwe zendmast in gebruik en werd de Longinusturm een toeristische attractie. Met zijn café en uitkijkplatform trekt de toren in het weekend veel bezoekers.

Rondwandeling over hooggelegen heuvelland, door bossen en velden en langs historische boerderijen.

13,5 km, middelzwaar, ↑ 150 m, top 187 m

Gasthaus Stevertal, Stevern 36, 48301 Nottuln

Gasthaus Stevertal (www.gasthaus-stevertal.de);

Café Longinusturm, Baumberg 45 (www.longinusturm.de, ma gesl.); hotel zum Waldfrieden, Lasbeck 43 (www.hotel-zum-waldfrieden.de);

Waldgaststätte Leopoldshöhe, Leopoldshöhe 7; Café in het Sandsteinmuseum, Gennerich 9,

Havixbeck.

NRW Wanderkarte 1:25.000 nr. 52 Havixbeck/

Münsterland, 1:25.000; KV-Plan Nottuln, Rad- und

Wanderkarte Baumberge 1:25.000 (te koop in café Longinus, € 4)

Baumberge-Touristik, Markt 8, 48653 Coesfeld, tel.

+49 (0) 2541-939, www.baumberge-touristik.de;

Tourist-Information Nottuln, Stiftsplatz 8, 48301

Nottuln, tel. +49 (0) 2502-9420, info@nottuln.de.

afstand vanaf Utrecht 175 km

afstand vanaf de grens 45 km (Winterswijk / Kotten)

bereikbaarheid per auto Via A12, A38 en N318 naar Winterswijk, N319 naar

Duitsland/Oeding, B525 via Coesfeld naar Nottuln; in Nottuln links ri. Havixbeck (Hagenstrasse)

aan rand van het dorp RD, Harfelder Weg, later

Stevern; einde weg RA, Stevern (P naast Gasthaus

Stevertal).

Trein Enschede – Coesfeld – Havixbeck (ca 1,5

uur); vanaf station Havixbeck 30 min lopen naar

de route via wandelroute A5 (www.bahn.de/nrw)

De afwisselende rondwandeling start in het Stevertal, klimt omhoog naar de Longinusturm op de top van de heuvelrug en loopt verder over hoog gelegen paden langs de rand van het grote beukenbos in de Baumberge. Onderweg is er mooi panoramisch uitzicht op de dorpen, het omringende parklandschap of de slanke torens van de Billerbecker Dom in de verte. De wandeling verloopt grotendeels over onverharde paden en stille landwegjes. Alleen aan het begin, bij het dorpje Stevern, volg je 2 km een asfaltweg. Het landschap is prachtig van het bloemenrijke Stevertal vergoed hier veel. Onderweg zijn er een groot aantal markeringen van (soms korte) plaatselijke rondjes. Deze wandeling volgt delen van de wandelingen A1, A3, A9 en X21.

In de Baumberge zijn weliswaar geen echte bergen, maar steken toch zo'n 100 meter boven het verder vlakke Münsterland. De ongeveer 10 km lange bergrug heeft een kenmerkend relatief vlak en boomrijk plateau en is aan de randen met bos begroeid. De ondergrond van de Baumberge bestaat uit kalkzandsteen uit het Eozoen, dat waterdoorlatend is. Hierdoor sijnt het regenwater weg naar grote ondergrondse putten. De spaarzame boerderijen moesten eeuwenlang hun water uit 40 tot 50 cm diepe putten halen, of uit opvangbekkens (cisternes). Daarom is het plateau altijd dun bevolkt gebleven en is het rijk

aan natuur. Het weggezakke regenwater komt aan de randen van de Baumberge weer naar buiten in bronnen en beken. De wandeling volgt aan de zuidrand van het Baumbergplateau de Steverbach, een kleine beek, tot haar bron op 130 m hoogte in het boerengehucht Uphoven, ten zuiden van de Longinusturm.

Wat zien we eigenlijk?

Wandelen in de Baumberge

De fijnkorrelige lichtgele Baumberger zandsteen, die sinds de middeleeuwen op diverse plaatsen in het gebied werd gewonnen, is zeer geschikt voor fijn steen- en beeldhouwwerk. De steen uit de Baumberge werd (ook in Nederland) veel gebruikt bij de bouw van kerken, o.a. bij de domkerken van Billerbeck, Münster en Osnabrück. En ook de bezienswaardige Burg Hülshoff en Haus Havixbeck (niet toegankelijk) zijn van zandsteen gebouwd. De neogotische Ludgerusdom van het nabijgelegen Billerbeck, met zijn prachtige slanke torens en lichte interieur, is beslist een bezoek waard. Vergeet ook niet het Baumberger Sandsteinmuseum in Havixbeck, over het ontstaan van deze steensoort en de geschiedenis van de steenhouwers, metselaars en beeldhouwers van de Baumberge (toegang gratis).

LONGINUSTURM

UPH

500 meter

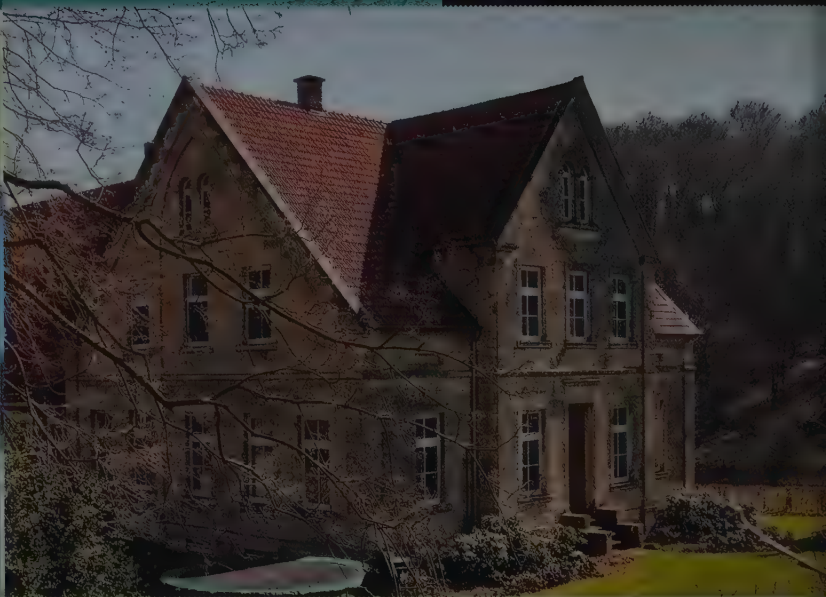
HAVIXBECK

LASBECK

DIE BAUMBERGE

STEVERN

- 1 Met de rug naar Gasthaus Stevertal LA, langs de asfaltweg door het Stevertal. Je volgt nu 1,5 km dit (alleen in het weekend vrij drukke) weggetje langs de Steverbach. Einde weg RA, een stukje langs de hoofdweg L874 ri Havixbeck (voorzichtig). Eerste weg LA, het dal van de Steverbach verder volgen. Over dit rustige weggetje wandel je langs grote herenboerderijen tot de bron van de beek (links beneden in het dal).
- 2 Volg de asfaltweg RD en op het eind R steil omhoog (markering A1). In een scherpe bocht bij een witte bank RD, bospad in en na 25 m RA. Bovenaan de helling op de asfaltweg R verder. Daarna eerste weg LA naar de van verre zichtbare Longinusturm.
- 3 Wandel (na een pauze in het café en een beklimming van de toren) langs de Longinusturm RD. Einde weg LA, hoofdweg richting zendmast. Eerste weg RA, wegwijzer 'WDR sender'. Volg de weg met bochten mee rond de zendmast en ga op het eind LA (Baumberg 70). Na 150 m (tegenover huisnr. 74) RA, een graspad in langs een hek. Ga na ca. 250 m met het pad mee naar rechts het beukenbos in.

Je wandelt nu op een langeafstands-wandelpad, dat sporadisch met X21 (of alleen X) is gemarkeerd en dat je ongeveer 5 km volgt langs de noordhelling van de Baumberge. Na ca. 2km (bij een boerderij, Lasbeck 25) op asfalt naar links en bospad RD aanhouden en verder telkens RD.

Steek de voorrangsweg over en neem het asfaltweggetje langs hotel Waldfrieden en langs de bosrand, later onverhard. 1 km verder bereik je de Bruder Klaus kapel, met mooi uitzicht op Havixbeck.

Op de kruising bij de kapel RA, ri bos. Op de zogenaamde Vadersplatz LA (een kruising met een gedenksteen voor professor Vaders, oprichter van het Baumberger Verein), en even verder in het bos RD (parallel aan ruiterpad). Je klimt naar de top van de Steverberg, ongeveer 182 m hoog. Het pad komt uit bij Gasthof Leopoldshöhe (wandeleroute X21 gaat hier LA).

Direct na het Gasthof RA, pad langs akker. Aan het eind van de akker met bocht mee naar R en na 75 m bospad LA (2e bospad, geen markering). Halverwege de helling op een splitsing het rechter pad aanhouden, dat geleidelijk afdaalt naar de asfaltweg.

8 Op de asfaltweg aan de voet van de helling RA en na 300 m LA, een onverharde veldweg door de akkers. Einde weg LA, asfaltweg. Eerste weg RA en via een bruggetje de Steverbach oversteken, terug naar Gasthaus Stevertal.

Aanlooproute vanaf station Havixbeck/Lasbeck

Loop vanaf het station LA langs het spoor naar de hoofdweg (Freiherr-von-Twickel-Strasse) en ga LA het spoor over. Direct na het spoor LA, een met A5 gemarkeerde landweg, omhoog naar de Bruder Klaus kapel. Bij de kapel RD richting bos, verder op de hoofdroute. Terug naar het station: na hotel Waldfrieden, eerste weg LA, afdalen naar Lasbeck (markering X4).

Hohe Mark

7

Een lange, afwisselende wandeling verbindt de highlights van de westelijke Hohe Mark: de historische Tiergärten rond kasteel Raesfeld, het Dämmerwald en het klooster Marienthal.

andelend rond Raesfeld krijgt men een goede indruk van het westelijk deel van het natuurpark Hohe Mark, tussen Wesel en Borken. Raesfeld vormt het centrum van dit gebied, dat bestaat uit een licht glooiend parklandschap van bossen, struwelen, weilanden en akkers. Verspreid liggen boerderijen en kleine dorpen. De wandeling maakt gebruik van het uitgebreide netwerk van wandelpaden van de Hohe Mark en verbindt drie belangrijke attracties en natuurgebieden rond Raesfeld: kasteel Raesfeld en de naastgelegen Tiergarten, het Dämmerwald en het kloosterdorp Marienthal, waarvan de geschiedenis terug gaat tot de 14e eeuw, toen er met de bouw van het karmelietenklooster werd begonnen.

soort wandeling	Afwisselende wandeling door glooiend parklandschap en bossen van het natuurpark Hohe Mark, tussen het kasteel Raesfeld en het klooster Marienthal.
lengte, zwaarte, hoogteverschil	11, 13 of 22 km, eenvoudig, licht glooiend
begin- en eindpunt	Schloss Raesfeld (P-Infozentrum naast het kasteel) of Marienthal, D 46499 Hamminkeln (parkeerplaats links van de weg, voor hotel Haus Elmer).
eten & drinken onderweg	Raesfeld: diverse; Marienthal: café-bistro Carpe Diem; Marienthaler Gasthof en hotel Haus Elmer.
kaartmateriaal	Wanderkarte Raesfeld 1:25.000 (€ 1), verkrijgbaar bij de Tourist Information; Kompass Wanderkarte 753 Naturpark Hohe Mark.
informatie	Informatie- en bezoekerscentrum Tiergarten Schloss Raesfeld (met Tourist Information en vereniging Hohe Mark), Hagenwiese 40, 46348 Raesfeld, tel. +49 (0) 2865-60910, www.tiergarten-schloss-raesfeld.de ; naturpark-hohemark.de
afstand vanaf Utrecht	132 km (Marienthal) of 140 km (Raesfeld)
afstand vanaf de grens	28 km (via Aalten; 50 km via A12)
bereikbaarheid per auto	A12 en A3 richting Oberhausen, afrit 5 Hamminkeln, B473. Na 8 km linksaf B70 naar Raesfeld; na 5 km rechtsaf naar Marienthal. Parkeren links, voor het klooster.
met openbaar vervoer	Vanuit Nederland zeer tijdrovend (ca 4 uur); alternatief: huur een OV-fiets in Winterswijk en hets naar Raesfeld (27 km).

Deze lange rondwandeling start in het kloosterdorpje Marienthal aan het riviertje de Issel. Door afwisselend agrarisch gebied loop je dan over lange rechte paden naar de bossen van de Tiergarten rond kasteel Raesfeld. Na een verkenning van het kasteel wandel je vanuit Raesfeld terug naar Marienthal via de uitgestrekte bossen van het Dämmerwald. Smalle loopspaden en onverharde landwegen wisselen af met stille asfaltweggetjes. Men kan de wandeling zowel in Marienthal als in Raesfeld starten. Wie de wandeling van 22 km te lang vindt, kan de route eenvoudig opdelen in twee kortere wandelingen, van 11 en 13 km, respectievelijk vanuit Raesfeld en Marienthal.

Het natuurpark Hohe Mark, met 1040 km² bijna net zo groot als de provincie Utrecht, strekt zich uit aan de noordkant van het Ruhrgebied, van Wesel tot Doesfeld. Het Westfaalse natuurpark is een heel licht glooiend gebied, dat naar het oosten langzaam oploopt. Liefhebbers van heuvelwandelingen kunnen doorrijden naar de verder oostelijk gelegen heuvelrug Hohe Mark tussen Reken en Haltern am See, die zijn naam gaf aan het hele natuurpark. Maar ook het westelijk gedeelte van de Hohe Mark is erg afwisselend, met talloze waterburchten en kasteeltjes (Gemen, Velen, Raesfeld), wind- en watermolens, bossen en heidevelden. Rond Raesfeld zijn ook de dorpen

Schermbbeck (met historisch dorpsgezicht en oude watermolen) en Erle een bezoek waard. In Erle staat een meer dan 1000 jaar oude veemeik (een eik waaronder vroeger recht werd gesproken), een van de oudste bomen van Duitsland.

Kasteel Raesfeld

Kasteel Raesfeld en de Tiergarten

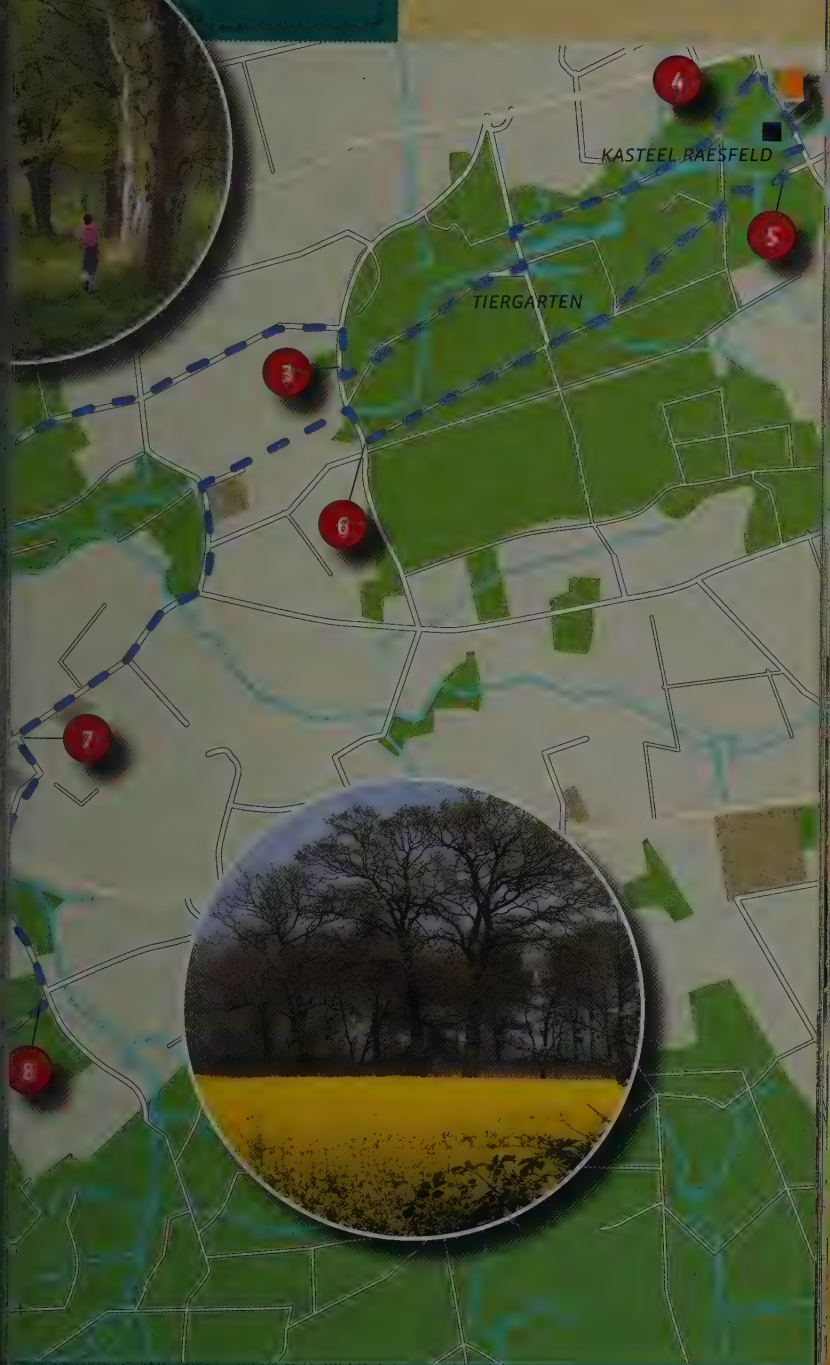
Met de bouw van Kasteel Raesfeld werd begonnen in de 14e eeuw. Drie eeuwen later werd het kasteel uiteindelijk in renaissancestijl afgebouwd en kreeg het een voorburch, een hoofdburcht met opvallend spitse toren en een kapel. Het kasteel raakte daarna geleidelijk in verval en werd na de Tweede Wereldoorlog geheel gerestaureerd. Sinds 2003 is ook de Tiergarten rond het kasteel weer in oude glorie hersteld. Het in renaissancestijl aangelegde park met vijvers, bosjes, en een boomgaard werd rond 1650 aangelegd in opdracht van Alexander II von Velen en diende voor de jacht op wilde zwijnen en herten. Daartoe werd het terrein omgeven met een 5 km lange aarden wal waarop palissaden stonden. Tegenwoordig is het omheinde dierenpark vrij toegankelijk en aanzienlijk vergroot, zodat men kan genieten van damherten en reeën in een natuurlijke omgeving. Midden in het park ontspringt bij de Wellbrockquelle het riviertje de Issel, dat zich in Nederland later als Oude IJssel voortzet.

MARIENTHAL

DÄMMERWALD

Marienthal – Raesfeld – Dämmerwald,
22 km

1 De wandeling start bij de Glücksbrunnen in Marienthal (informatiebord met wandelroutes). Loop via het laantje met standbeelden het dorp uit, de velden in (A2) en ga met de bocht mee naar L. Einde pad RA, onverharde weg in. Op kruising RD, Im Eichengrund, asfalt. Bij opvallend wit elektriciteitshuisje L aanhouden en ca. 200 m voorbij de boerderij (Im Eichengrund 6) RA, een smal bospad in (markering X, eerste stukje langs bosrand). Het pad komt uit op de Isseltalweg (rechts het riviertje de Issel).

Voor het kortere 'rondje Marienthal' – 12 km – verlaat je hier de route, zie onder

2 Op de Isseltalweg LA (volg vanaf hier markering A3). Na 250 m RA, Schaddenbrook, de Issel over; onverhard. Na ca 1,5 km op kruising RD, asfaltweg. Einde weg RA. Na 300m kom je bij de Alte Mühle en de ingang van de Tiergarten.

3 Ga LA, via een hek het park in. Volg markering A1 door de Tiergarten naar kasteel Raesfeld (voor een vijver even LA, dan RA; bij volgende vijver LA; verder RD naar het kasteel).

Loop links om de kasteelvijver heen en via de poort de binnenplaats van kasteel Raesfeld op. Neem voldoende tijd voor een bezoek aan het kasteel of een pauze op het kasteelterras of in een van de restaurantjes rondom (straatjes met museum, restaurants en boetiekjes).

Het tweede deel van de wandeling start bij het Infozentrum Raesfeld, 200 m naast het kasteel (aan de zuidkant achter de parkeerplaats).

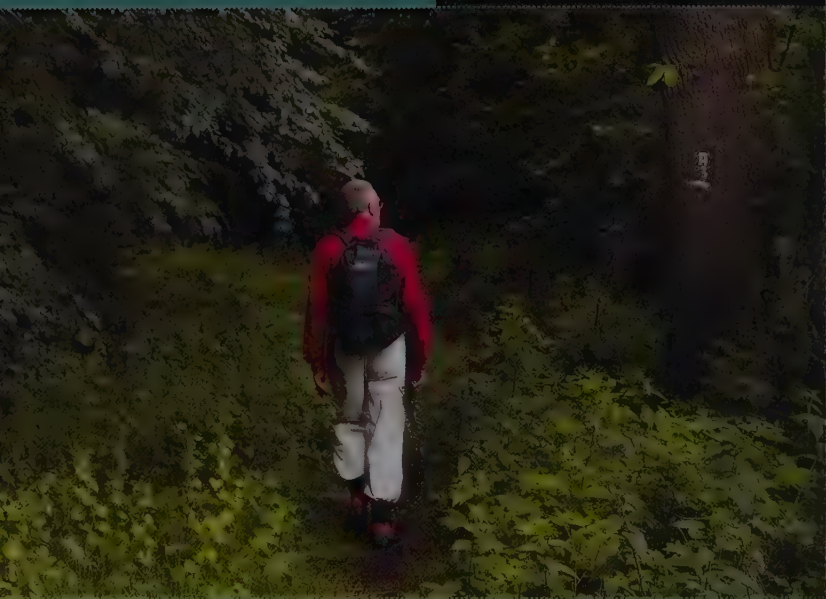
Met de rug naar het infocentrum RA en direct weer RA langs een informatiebord met wandelroutes. Je volgt vanaf hier wandelroute A1 door de Tiergarten: bij een vijver (aan de rechter kant), LA. 1e pad RA, door klaphek. Telkens RD langs oude

grenswal en via klaphek het park uit.

- 6 Buiten het park op asfaltweg RA. Vóór het bruggetje over de beek LA, Im Breewinkel, je verlaat hier wandeling A1. Einde weg LA, F5. Op driesprong RA, je volgt een stuk van wandeling A3. Volgende splitsing RA (handwijzer Hünxe).

Voor het bereiken van de Eifelwand
 moet u eerst de route van de Eifelwand

- 7** Op de kruising Am Breiten Winkel – Hogefeldsweg LA. Volg Hogefeldsweg met bocht mee. Voorrangsweg Dämmerwalder Str. oversteken en RD, Hogefeldsweg. Op splitsing L aanhouden, Hogefeldsweg. Na huisnr. 50 (links) RA, Hulsenweg.

- 8** Je volgt vanaf hier wandelroute A3 door het Dämmerwald: eerst langs de bosrand, je passeert een

boerderij en een slagboom, dan een lang stuk over een smal kronkelend bospad dieper het bos in. Bij een volgende slagboom even LA, en direct weer RA. Bij een informatiebord over vogels en paddenstoelen RD, naar de wandelparkeerplaats Teufelstein (P, X).

- 9** Op fietspad langs voorrangsweg R richting Marienthal. Op kruising van autowegen RD, Am Voshövel. Bij een bank van Heimatsverein Weseler Wald RA, onverhard pad langs bosrand, later laantje tussen velden door. Einde pad op asfaltweggetje RA. 1e weg LA, Wöllenbruch. Einde weg RA, Klosterweg. 1e weg LA, Marienthal in, Klosterweg. Einde weg LA, Pastor Winkelmann Str. Na brug

over de Issel kan men RA naar de kloosterkerk. Voor wie in Raesfeld is begonnen: het vervolg van de wandeling begint bij de Glücksbrunnen voorbij hotel Haus Elmer.

Routebeschrijving rondje

Marienthal – 13 km

Volg vanaf Marienthal de wandeling van ❶ tot ❷. Ga rechtsaf, de Issel over, en volg de Hogefeldsweg met bochten mee. Op de kruising Am Breiten Winkel – Hogefeldsweg even links en direct weer rechts (in feite rechtdoor), Hogefeldsweg. Lees verder bij punt ❷.

Routebeschrijving rondje

Raesfeld – 11 km

De wandeling start in Raesfeld bij het Infozentrum; volg de routebe-

schrijving vanaf ❺ tot ❷. Sla op de kruising Am Breiten Winkel – Hogefeldsweg rechtsaf en volg de Hogefeldsweg met bochten mee. Na een brug over de Issel kom je op de Isseltalweg. Sla rechts af (A3) en volg de routebeschrijving vanaf punt ❷.

Hoch Elten

8

Bossen, weiden, uiterwaarden en dijken: een afwisselende wandeling op steenworp afstand van de plek waar de Rijn ons land binnen komt. Met een pittig klimmetje op het eind als teaser.

De Eltenberg is een begrip. Van heinde en verre is de St. Vituskerk op de stuwwal te zien. De kerk torent boven het bos uit. De Rijn brak hier tienduizenden jaren geleden door de stuwwal heen en legde een breed dal tussen de stuwwallen van Nijmegen/Kleef en Hoch-Elten. Vanaf de Eltenberg zijn er verschillende prachtige uitzichten over het Rijndal. Bij helder weer zijn Kleef en de Kleefse stuwwal te zien. Je kijkt uit over het gevarieerde landbouwgebied en rivierenlandschap waar je gaat wandelen. Zestig jaar geleden was de Eltenberg even Nederlands grondgebied. Vier jaar na de Duitse bezetting kreeg Nederland het Duitse dorp Elten en Hoch Elten als 'wiedergutmachung' in bezit. In 1963 gaf Nederland dit stukje weer terug aan Duitsland. Hoch Elten was in die periode een zeer populaire bestemming voor Nederlandse dagjesmensen en is dat nog steeds.

soort wandeling

Rondwandeling door bos, landbouwgebied en rivierlandschap

lengte, zwaarte, hoogteverschil

16 km, eenvoudig, $\uparrow$ 65 m, top 82,4 m

begin- en eindpunt

Parkeerplaats op de hoek Lindenallee / Luitgardisstraße (D-46446); Hoch Elten

eten & drinken onderweg

Hoch Elten: St. Martinus-Stift, Stiftscafé; Pannekoekhuys, Van der Renne Allee 2A, www.pannekoekhuys.de, v.a. 11.00, ma dicht, jan-feb alleen weekend; Kiosk Miniatur-Golf, april-juni ma-vrij 14-19, za-zo 11-19; juli-aug dagelijks 11-20, sept-mrt wo 14-19, za-zo 11-19; Hotel Auf der Heide, Luitgardisstrasse 8, gehele jaar.

Borghees (Emmerich): Café Restaurant Waldschloßchen, Hùthumer Straße 176, www.zum-waldschloesschen.de, ma vanaf 17, di en wo ges do-zo vanaf 11.30 uur.

Wandérkarte NRW Emmerich am Rhein 36 (1:25.000)

informatie

Tourist-Information Info Center Emmerich, Rheinpromenade 27, 46446 Emmerich am Rhein, +49 (0) 2822-931040, www.emmerich.de

afstand vanaf Utrecht

90 km

afstand vanaf de grens

4 km

bereikbaarheid per auto

A12 Arnhem - Oberhausen, in Duitsland A3, afslag Elten, volg bordjes Hoch Elten / Drusenbrunnen, parkeerplaats Lindenallee - niet ver van kerk.

met openbaar vervoer

Emmerich Bahnhof, NIAG buslinie 94 naar Elten, of vanaf NS-station Zevenaar met buurtbuslijn 566 van NOVIO, halte Elten Markt; lopend naar Hoch Elten (www.novio.nl).

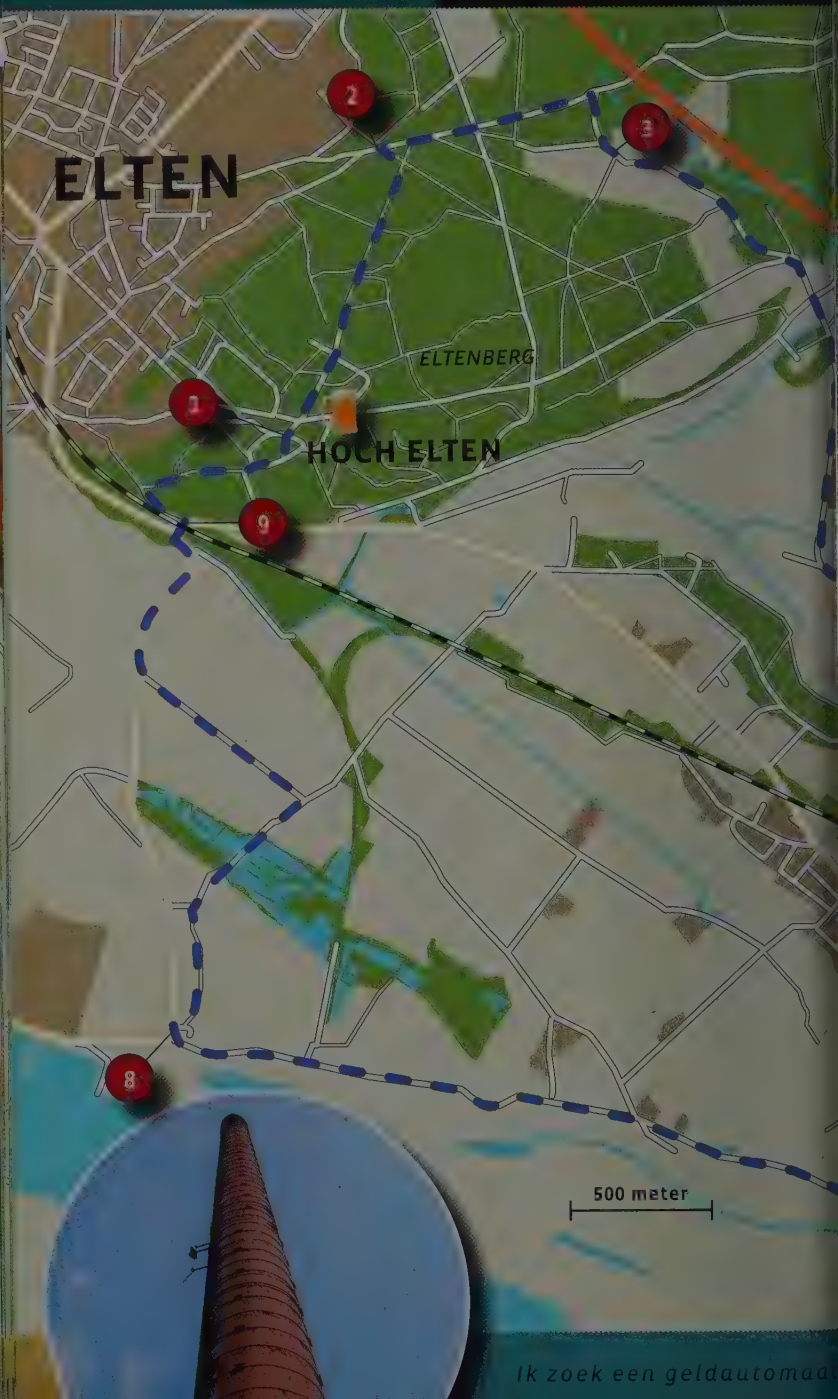
De wandeling begint op bijna het hoogste punt van de route in Hoch Elten. Via het gemengde bos van de Eltenberg dalen we ongemerkt naar beneden. We passeren grote boerderijen met ons naast vertrouwd klinkende namen als Haus Rietbroek en Klein Voorthuysen. Over een verharde weg door gevarieerd landschap bereiken we Schlösschen Borghees. Na een korte wandeling door de groene buitenwijken Borghees en Garfeld (van Emmerich) lopen we over de Rijnbandijk terug naar Hoch Elten met een fiks klimmetje op het einde.

Het Rijndal en de stuwwal van Hoch Elten: dramatischer kan het landschap niet zijn. De stuwwal dateert uit de voorlaatste ijstijd (het Saalien), die 100.000 jaar geleden eindigde. De Rijn doorbrak daarna de stuwwal, die vroeger een geheel vormde met de stuwwal van Nijmegen en Kleve. In Hoch Elten werd in 57 na Chr. een stift gesticht, een klooster voor ongehuwde adellijke dames: St. Vitus. De St.-Vituskerk raakte in 1944-1945 zwaar beschadigd, maar werd met hulp van de Nederlandse textielbaron Jan van der Meer weer hersteld. In Hoch Elten ligt ook de Drususbron, die het klooster in de 10e eeuw al van water voorzag. Vanaf de bandijk van de Deichschau Hüthum-Elten, die in de jaren negentig ingrijpend werd gerenoveerd, zijn de uiterwaarden en strangen van de Emmericher Ward te

zien. Dit terrein werd in 1985 vanwege zijn water- en weidevogelrijkdom aangewezen als natuurgebied. De Emmericher Ward is bekend om zijn ganzen- en eendensoorten en kieviten. Maar ook blauwborst en kwartelkoning zijn hier te zien. Het microreliëf in het landschap is veroorzaakt door herhaalde overstromingen door de Rijn.

Vroeger vonden de mensen Emmerich 'het sierraad van het gehele Kleefse land'. De laatste oorlog heeft de stad echter in puin gelegd. Toch zijn er enkele leuke bezienswaardigheden. Het Rheinmuseum (Martinikirchgang 2) gaat in op de betekenis en geschiedenis van de Rijn en de voormalige Hanzestad Emmerich. De Sint Martinikerk heeft een 11e-eeuwse crypte en gotische koorstoelen. Vanaf de aardige Rijnpromenade hebben wandelaars of terrasjesverslaafden een mooi uitzicht op de indrukwekkende hangbrug en de voorbijvarende rivierschepen. Hier kunnen liefhebbers een rondvaart op de Rijn maken.

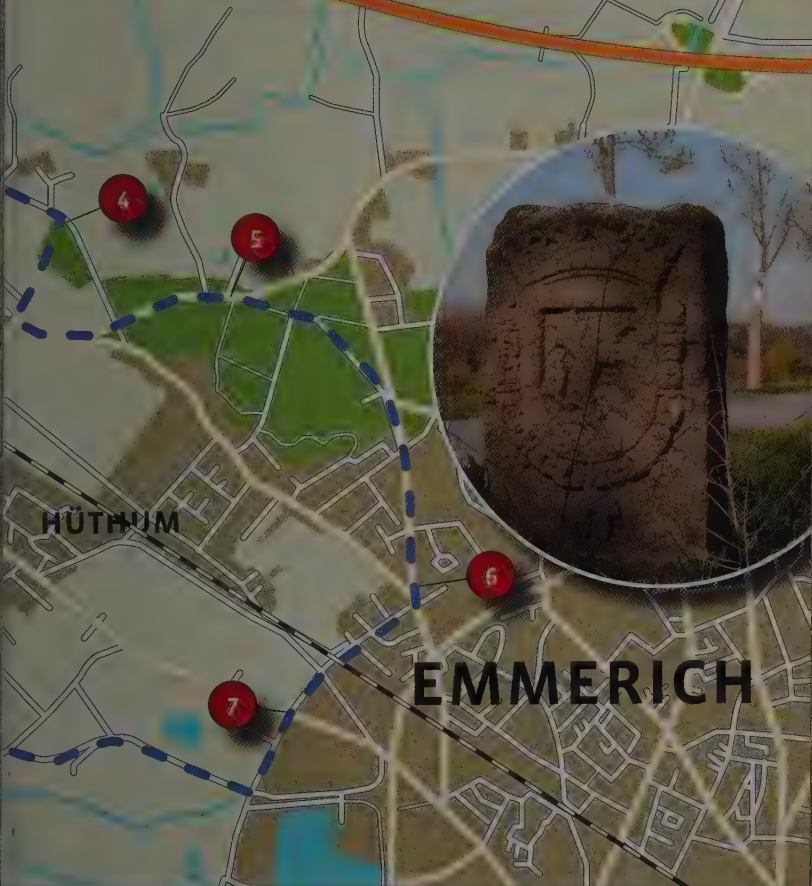
ELTEN

ELTENBERG

HOCH ELTEN

500 meter

Ik zoek een geldautomaat

- 1 Verlaat de parkeerplaats met de kerk in je rug aan de zijde van het Pannekoekhuys en loop de Luitgar-disstraße verder in (richting Hotel auf der Heide). Weg links langs Pannekoekhuys negeren. Verharde weg gaat over in bospad. Negeer Barfusspfad (rood voetje). Einde pad op T-splitsing LA.
- 2 Op kruispunt met verharde weg RA (verharde weg op). Op viersprong RD (richting Rietbroek). Tweede pad (half verhard pad) RA privéweg op, 'Nach Rietbroek'.
- 3 Over erf van Haus Rietbroek, pad vervolgen (loopt evenwijdig aan snelweg). Wordt na 700 m verharde
- weg. Op kruising rechtdoor, brug overlopen. Weg ruim 1,5 km vervolgen. De weg gaat haaks naar links, je passeert een golfbaan.
- 4 Op kruising met Hassentweg 66/72 RA onverhard pad (privéweg) op. Einde pad op vijsprong LA (Hüthumerstraße). In de verte zijn Emmerich en de hangbrug over de Rijn zichtbaar. Op Y-sprong LA (je bevindt je op wandelroute A1 en volgt deze voorlopig). Op kruispunt RD in de richting van Schlösschen Borghees (0,9 km).
- 5 Na de inrit van Schlösschen Borghees in de bocht van de weg op eerste meersprong rechts aanhouden

(Eichenallee). Naast het fietspad richting Emmerich bevindt zich een ruiterpad. Hou het fietspad aan tot je bij een picknickhuisje komt. Loop rechts langs het picknickhuisje. Bij voorrangsweg RD (Borgheeser Weg). Je tikt de buitenwijken van Emmerich aan.

8 Einde Borgheeser Weg LA. [Als je rechtdoor loopt, bereik je na ongeveer 1,5 km het centrum van Emmerich]. Na 10 meter RA (Kämpchenstraße). Onder spoorweg door, op viersprong RD. Voorrangsweg oversteken. [Als je hier links af slaat, bereik je na ongeveer 1,5 km het centrum van Emmerich]

9 Na passeren van een grote fabrieksschoorsteen eerste pad RA (negeer een verharde weg naar een bedrijfs-terrein). Je gaat door een draaihek en loopt over het verharde pad langs de bandijk van de Deichschau Hüthum-Elten. Je kunt ook over een onduidelijk loopspoor op de dijk lopen, als het gras niet te lang is. Na 2,5 km ga je door een draaihek. Je gaat RD over het dijkpad (Wandelroute A1 gaat hier rechtsaf richting Hüthum).

Na 1,5 km op een driesprong RA (Spykerweg, richting Eltenberg) over verkeersweg. (Rechtdoor gaat Nederland in, richting Spijk. Je ver-

laat de dijk). Na 30 m RA, vervolgens meteen LA (veldweg achter woning). In de verte glimt de kerk van Hoch Elten. Op driesprong RD (verharde weg). Eerste verharde weg LA nemen. Bij einde weg RA (let op: drukke verkeersweg). Vlak na passeren van een brug eindigt de weg op een drukke driesprong (kijk goed uit). Sla RA, loop onder het spoor door.

9 Meteen achter het spoor scherp LA een klein bospad dat de stuwwal opstijgt. Je bereikt een panorama-punt (Rijndal, Kleef en de Kleefse stuwwal) en gaat op driesprong RA. Zijpaden negeren en pad stijgt verder omhoog. Bospad gaat over in verharde weg. Je gaat RD. Op T-splitsing RA (Freiheit). Je bereikt aan de rechterhand de kerk. LA ga je naar de parkeerplaats, het startpunt van de wandeling.

Reichswald

9

Het 'rechtlijnige' Reichswald ten zuiden van Kleve lijkt op het eerste gezicht aan en strak georganiseerd. Dit grofwildgebied heeft een stevige geschiedenis en is gevarieerder dan velen denken. Bosranden, vergezichten en een lange, strakke bosweg kenmerken deze relatief korte wandeling net over de rand van Nederland. Maak kennis met de resultaten van geometrisch bosbeheer.

p de kaart ziet het Reichswald er uit als ruitjespapier.

Wie door dit grote bos wandelt, herkent meteen de lange strakke wegen en paden. Dit is het resultaat van eeuwen lang rationeel bosbeheer, al in de tijd van de koningen van Pruisen, de vroegere eigenaren van het bos. Puur bosgebied en bosranden met vergezichten kenmerken deze toch wel bijzondere wandeling. Op een enkele plek moet de wandelaar een ongemakkelijk heilinkje overwinnen. Onderweg is er kans op het waarnemen van edelherten, wilde zwijnen of zwarte spechten. Al wandelend kom je borden met informatie over grensoverschrijdende natuurontwikkelingsprojecten tegen.

lengte, zwaarte, hoogteverschil

Korte rondwandeling door bos en langs bosrand met een enkele steile helling

11 km, eenvoudig, $\uparrow$ 20 m, top 50 m

eten & drinken onderweg

Parkeerplaats tegenover Boscafé Merlijn aan de Grafwegener Straße (D-47559) Grafwegen (Duitsland), vlak over grens bij Breedeweg (Groesbeek)
Bij startpunt Boscafé Merlijn, na ongeveer 1,5 km eethuis De Diepen

Topografische wandelkaart Arnhem-Nijmegen

1:25.000, Serie Trage Paden (verkrijgbaar bij reisboekhandel De Noorderzón in Arnhem)

104 km

0 km

auto

Nijmegen – Groesbeek. Van Groesbeek naar Breedeweg, bordjes Grens volgen. Bij grenspaal 596 passeer je de grens en komt in Grafwegen uit. Breng Lijn 5 vanaf Nijmegen via Groesbeek naar Breedeweg, nog 1,5 km lopen naar startpunt wandeling

De eerste helft van de wandeling voert langs de bosrand van het Reichswald, vlak langs de grens. De vergezichten over de weiden contrasteren met de dichte bosrand. De route leidt daarna over kaarsrechte wegen die typisch zijn voor het Reichswald.

Het Reichswald ligt tussen de plaatsen Kleve, Goch en Groesbeek, beslaat meer dan 5.000 ha en is daarmee het omvangrijkste bos in Nordrhein-Westfalen. Het gebied dankt zijn heuvelachtigheid - de Landsberg is met 90 meter één van de hoogste locaties - aan het werk van de ijsjagers tijdens de voorlaatste ijsperiode. Het bosgebied dat vroeger nog veel rooier was, was in de middeleeuwen het jachtgebied van de keizer van het Heilige Roomse Rijk. Eeuwenlang zwaaide de hertog van Kleve er de scepter en vanaf het begin van de 18e eeuw de Pruisische koning. De koninklijke houtvesterij van Groesbeek voerde een strak en rationeel bosregime. Kaarsrechte wegen doorliepen het bos. Het Reichswald werd in rechthoekige vakken verdeeld en het beheer nauwkeurig geregistreerd. De houtvesters hielden de wildstand en jachtadministratie nauwgezet bij. Regelmatig klaagden de Pruisische bosbeheerders bij de Nederlandse overheden over rooierij en houtdiefstal door inwoners van Groesbeek. Het Reichswald had veel te lijden van de gevechten tijdens de laatste

ste oorlog, maar na de Duitse capitulatie werd het verwoeste bos weer op flinke schaal beplant met naaldbomen.

Kleve is een kleine stad, die niet zo ver van Nijmegen ligt. Grensbewoners komen hier graag winkelen. De stad leed zwaar onder de geallieerde bombardementen en de gevechten begin 1945, toen de geallieerden het Duitse leger uit de Nederrijn verdreven. De Schwanenburg, restant van een middeleeuwse burch van de graven en hertogen van Kleef, is het gezichtsbepalende gebouw van de plaats. De barokke tuinen van Kleve, aangelegd in opdracht van de stadhouder Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679), zijn gerestaureerd en de moeite waard om te bezoeken. Vlakbij ligt het Museum Kurhaus Kleve, waar geregeld interessante kunsttentoonstellingen zijn. De romantische landschapswerken van de Nederlandse schilder Barend C. Koekoek (1803-1862) en zijn volgers zijn te bezichtigen in het stedelijk museum Haus Koekoek.

Ich habe nicht genug Geld bei mir

HORST

GROESBEEK

GRAFWEGEN

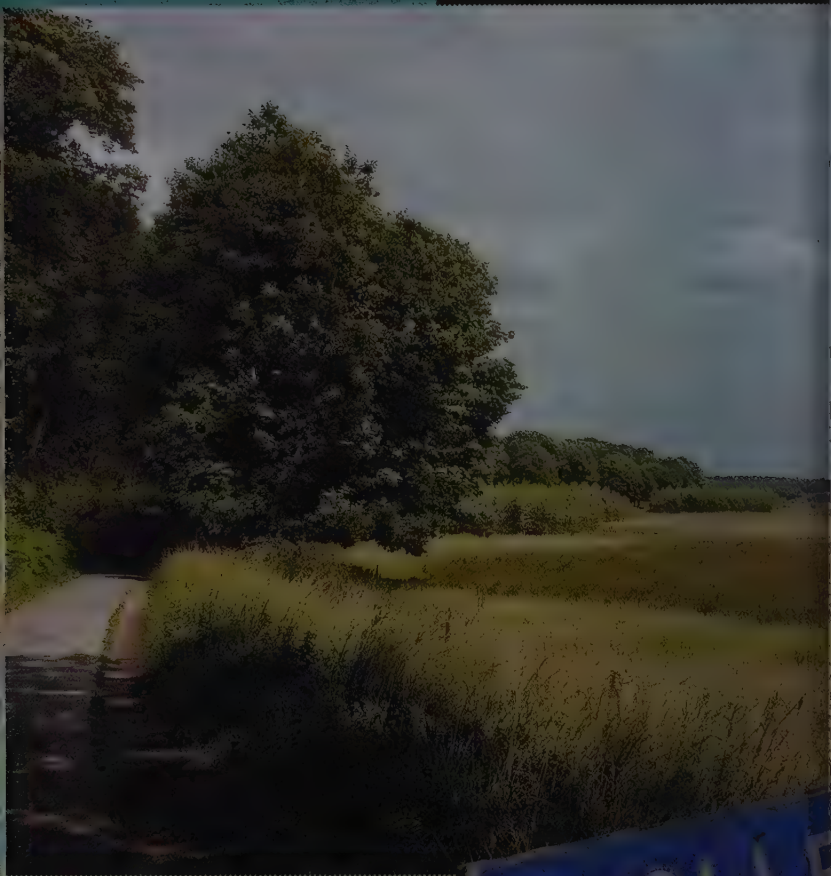

BRANDENBERG

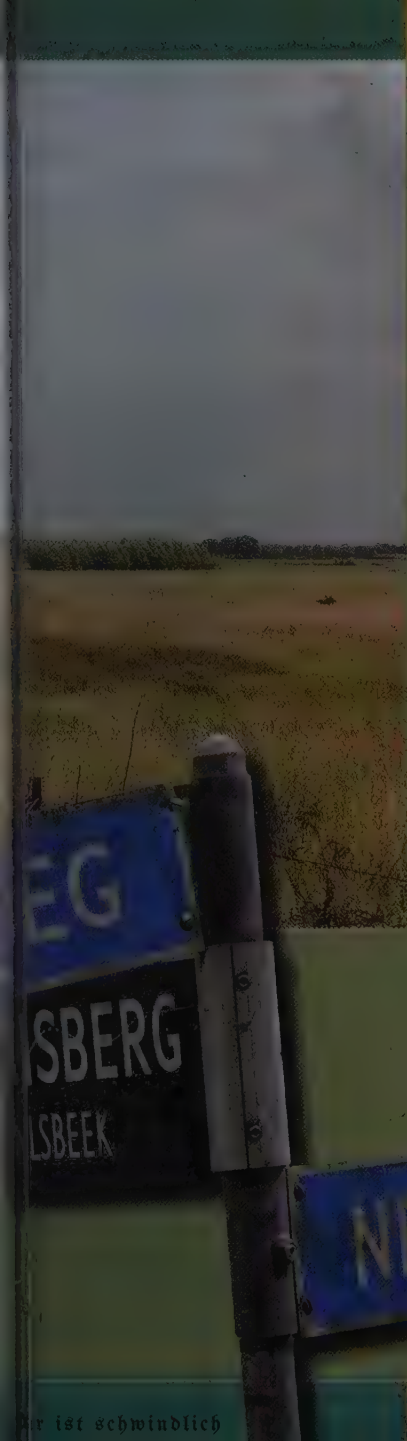
REICHSWALD

- 1 Loop het bospad in tegenover Boscafé Merlijn. Neem het eerste pad RA, na ruim 500 meter. Op kruising RD. Einde bospad (een soort T-splitsing) scherp RA naar beneden via een wat ongemakkelijk door erosie uitgesleten pad. Op T-splitsing met verharde (Grens)weg (vlak bij eethuis De Diepen, dat even naar rechts ligt) LA, langs de bosrand en een sloot. Volg deze weg bijna 2 km. Je passeert twee veeroosters.

- 2 Neem het eerste bospad LA na het tweede veerooster bij grenspaal 584. Je passeert al snel een klaphek en loopt RD. Bij kruising met asfaltweg en handwijzer RD. Je passeert twee vijvers aan de linkerhand. Na huis LA (richting Groesbeek).
- 3 Na ongeveer 300 meter bij een groen bordje (J. Schoemakers, 1949 – 56) schuin LA smal bospad. Bij vijfsprong RD. Op kruising RD. Pad loopt een heel stuk langs een afrastering aan de rechterhand. Aan het eind (voor hekwerk) LA. Tweede pad (bijna op het hoogste punt) RA.
- 4 Op asfaltweg RA. Loop deze weg uit tot in Grafwegen. Op het einde van de weg LA (Grafwegener Straße). Loop terug naar het startpunt.

12,5 kilometer

Sonsbecker S

10

Een verrassend, voor velen onbekend heuvellandschap, dat de opvallende naam Sonsbecker Schweiz draagt. Klimmen en dalen door bossen en afwisselend landbouwgebied en af en toe stil staan om van de uitzichten te genieten.

Zussichtsturm

weiz

De Sonsbecker Schweiz is één van de 187 locaties buiten Zwitserland dat hier 524 km vandaan ligt, die de naam Schweiz draagt. Dit verwijst naar het plaatselijke heuvel-landschap ten noorden van Sonsbeck, een rustig dorp niet ver van Xanten. Wie vol wil profiteren van de hoogte en het uitzicht krijgt zijn zin op de uitzichttoren op de 80 m hoge Dürsberg. In de verte ontwaart je Xanten, het Rijn- en Niersdal en zelfs bij helder weer de rand van het Ruhrgebied. De bosranden, heggen, landerijen, gehuchten en heuvels maken dit gebied erg gevarieerd. Aan het begin van de wandeling passeer je de Römerturm, een voormalig molen-gebouw van de graven van Kleve, waarvan de naam verwijst naar het Romeinse verleden van de streek. De regio is geologisch interessant. Ingenieurs deden hier in de 20e eeuw proefboringen naar steenkool. De wandelroute passeert al snel na de start niet voor niets een geologisch instructiepad (GeoWanderweg).

Heuvelachtig parcours door bossen, langs boerderijen, heggen en akkers en door holle wegen.

12,5 km, middelzwaar, $\uparrow$ 80 m, hoogste punt: 80 m

Parkeerplaats bij raadhuis Sonsbeck, kruising

Balbergerstraße / Xanterstraße (Neutorplatz),

47665 Sonsbeck. Men kan ook starten vanaf de

'Wanderparkplatz' aan de L480 tussen Sonsbeck

en Labbeck.

In Sonsbeck.

Stadtplan Sonsbeck met Freizeitkarte (te koop bij

raadhuis Sonsbeck), Wanderkarte NRW 1:25.000

Kalkar-Xanten-Hamminkeln W1.

Gemeinde Sonsbeck, Herrenstraße 2, 47665 Sons

beck, tel. +49 (0) 2838-360, www.sonsbeck.de

143 km

Boxmeer 25 km

Volg autosnelweg A57, afslag Sonsbeck, centrum

In Sonsbeck linksaf, Hochstrasse en na het cen-

trum bij verkeerslichten linksaf.

Bus SB58 Nijmegen – Kleve, van daar per trein

naar Geldern, aansluitend VGN buslijn 37 Geldern

– Wesel. Halte Neutorplatz Sonsbeck

anuit Sonsbeck wandel je heuvelop-
waarts naar de Dürsberg (80 m). Dit is
et eerste uitzichtpunt en zeker niet
et laatste op de route. Je klimt en
aalt via landerijen en bosschages in
e richting van het gehucht Labbeck.
lak voor het gehucht buig je af naar
et Tüschewald, overwegend loofbos
het behoorlijk pittige 'stijgertjes'. Je
erlaat het bos aan de zuidkant en
eert via een afwisselend landbouwge-
ied terug naar Sonsbeck. Het uitzicht
ver het dorp en de wijde omgeving
worden opgediend als dessert. Onder-
veg zijn er allerlei vogelsoorten te ho-
en, waaronder nachtegalen en groene
pechten.

et heuvelgebied van de Sonsbecker
chweiz is een stuwwal, die is ontstaan
jdens de voorlaatste ijstijd. De uit het
oorden komende gletsjers stuwden
et puin op. De Rijn had in het laatste
ostglaciale tijdperk grote invloed op
et landschap. De rivier knabbelde
ink aan het stuwwalcomplex en liet
ehoorlijk wat sediment achter. In de
onsbecker Schweiz vonden geologen
nder andere Scandinavisch graniet
neegebracht door de gletsjers uit het
oorden) en Rijnkiezel. De Sonsbecker
chweiz bevindt zich in het noordelijk
eel van de Niederrhein, het laagst
elegene stroomgebied van de Rijn in
uitsland. Het gebied ligt tussen enkele

historisch zeer interessante steden,
zoals het kleine stadje Kalkar met een
verrassend middeleeuws centrum, waar
zich onder meer een prachtig laat
gotisch raadhuis bevindt, en Xanten.
Even buiten het plaatsje Sonsbeck is
een tractormuseum, wat een aardige
aanwijzing is voor het agrarisch karak-
ter van de omgeving.

Route 1: Sonsbeck - Xanten

Xanten heeft een Romeins imago.
De vesting Castra Vetera en de stad
Colonia Ulpia Trajana, gesticht in 105
na Chr., zijn deels opgegraven. In het
openluchtthemapark Freilichtmuseum
Archäologischer Park kunnen bezoekers
kennis maken met de plaatselijke
Romeinse cultuur. In de stad liggen ook
nog thermen (Siegfriedstraße) en een
regionaal museum met Romeinse kunst.
Het museum ligt vlak naast de St. Viktor-
dom. De middeleeuwse kathedraal heeft
een rijk interieur en is zeker de moeite
waard om te bekijken. Een voetafdruk-
kenroute (Fußstapfenroute) voert
langs de bezienswaardigheden van de
historische binnenstad, waaronder de
stadsmuur met de Klever Tor.

LABBECK

TÜSCHENWALD

SONSBECK

WITKIJKTOREN
MÜRSBERG

500 meter

- 1 Met rug naar raadhuis (waar wandelkaart te koop is), LA, In der Huf. Gaat over in Dassendalerweg (richting Friedhof), dorp uit. Op Y-splitsing RA, Bögelscher Weg. (Hier begint GeoWanderweg. Je volgt een tijdlang wandelroute A1). Bovenaan helling RA onverharde weg richting uitzichttoren. De toren staat op de

Dürsberg (80m). Bospad RA naar uitzichttoren volgen, het pad buigt naar links en gaat over in pad tussen bouwland.

- 2 Kruising met verkeersweg oversteken, RD (je verlaat route A1). Voor slagboom LA, bospad in. Dit stijgend en bochtig pad volgen en links aanhouden tot bosrand. Op T-splitsing aan bosrand LA. Op T-splitsing met verharde weg LA (voor uitzichtpunt na 25 m LA even het zandpad op. Keer weer terug naar asfaltweg). Op Y-splitsing RA.

- 3 Voorrangsweg oversteken, RD (doodlopende weg). Einde asfaltweg RD (deels privéweg, neger erf), over onverhard pad. Op T-splitsing (voor

toegangshek) LA. Pad wordt weer geasfalteerde weg, begin bebouwde kom. Op kruispunt RA. Na circa 1 km, vlak voor je Labbeck ziet, LA onverharde weg op, richting Forsthaus Hasenacker. Voor Forsthaus LA. Op kruispunt RA, langs vijver.

- 4 Op kruispunt na vijver tweede pad L (breed stijgend pad). Op T-splitsing LA, afdalend pad. Einde pad RA, steil omhoog. Bovenaan parkeerplaats LA (je volgt X-route). Bij splitsing R aanhouden. Einde pad RA, (negeer twee graspaden L) eerste pad LA (blijf X-route volgen). Pad versmalt, (je verlaat het bos).

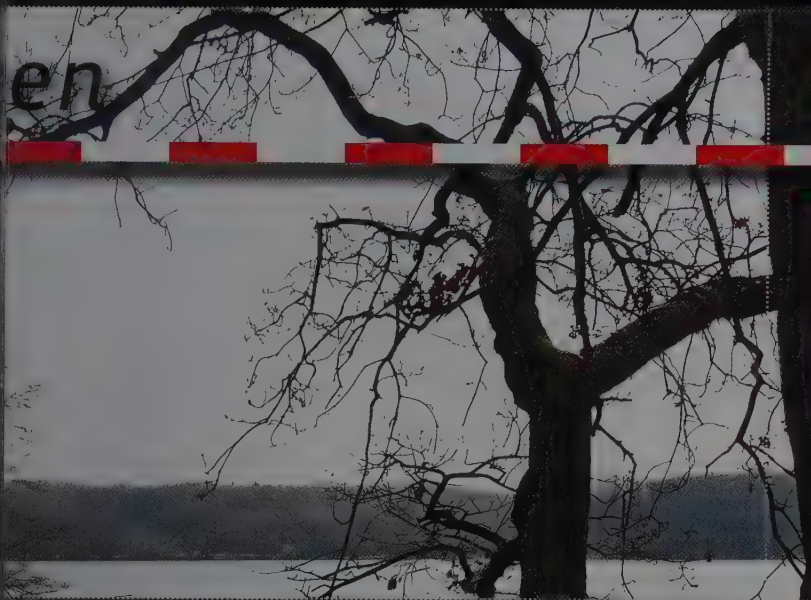
- 5 Op verharde weg LA. Eerste weg RA, Wiegestraße (je verlaat X-route). Op kruispunt LA door holle weg (je ziet Sonsbeck in de verte). Op y-sprong R aanhouden (richting Sonsbeck) Via Dassendaler Weg en In der Huf keer je terug naar beginpunt.

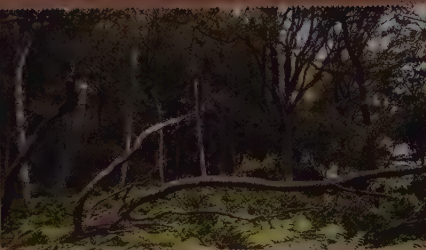
Krickenbecker

11

Wandeling in het grensoverschrijdende natuurgebied Maas-Swalm-Nette tussen Venlo en Nettetal. Op een steenworp van Venlo loopt u rond de meren van Krickenbeck en strijkt u onderweg neer in de Forsthaus of een typisch Duitse Biergarten.

Op enkele kilometers van de Nederlandse grens ligt het dorp Hinsbeck, op de Hinsbecker Höhen, een langgerekte stuwwal uit de ijstijd. Binnen het vlakke landschap van de Niederrhein troont Hinsbeck daar als bergdorp of "Hinsbecker Schweiz" bovenuit. Op het eind van de wandeling is er gelegenheid de 30 m hoge uitkijktoren op de Taubenberg te beklimmen voor een fraaie rondblik over het hele wandelgebied. Bij helder weer kijk je tot ver in Nederland. Deze wandeling begint in het vlakke gebied aan de voet van de heuvels, langs het riviertje de Nette en de vier Krickenbecker meren. Dit afwisselende landschap van water, moeras, heide, akkers en bossen maakt deel uit van het grensoverschrijdende natuurgebied Maas-Swalm-Nette tussen Venlo, Roermond en Nettetal. Behalve natuur zijn er onderweg diverse bezienswaardigheden: de Teufelsstein, een zwerfkei, markeert een oude Romeinse weg, die deel uitmaakte van de as Xanten - Tongeren. Mogelijk trok in 51 voor Chr. Julius Caesar met zijn leger hier langs. Van recenter datum is Schloß Krickenbeck, een oorspronkelijk middeleeuws kasteel dat in de 19e eeuw in renaissancestijl werd herbouwd. En natuurlijk Hinsbeck zelf, met zijn neogotische St. Peter, gezellige Bäckerlei-Konditorei, en diverse restaurants.

Rondwandeling door bossen en velden om de Krickenbecker meren en over de stuwwal van Hinsbeck.

12 km, eenvoudig, ↓ 150 m

Infozentrum Krickenbecker Seen, Krickenbecker Allee 36, 41334 Nettetal-Homborgen. Men kan de wandeling ook in Hinsbeck beginnen.

Gasthaus Fischerheim Poelvennsee (was in 2012 gesloten);

Gaststätte Haus Waldesruh, Heide 7, Nettetal-Hinsbeck, di. en wo. gesloten; open vanaf 12 uur, zo. vanaf 10 uur, www.waldesruh-hinsbeck.de; Forsthaus Homborgen, D Krickenbecker Allee 7 Nettetal-Homborgen, wo.-vr. vanaf 17 uur, za.-zo. vanaf 11 uur, ma. en di. gesloten, www.forsthaus-homborgen.com.

Wanderkarte Naturpark Maas-Schwalm-Nette 1:25.000, verkrijgbaar bij het Infozentrum.

Infozentrum Krickenbecker Seen, Krickenbecker Allee 36, 41334 Nettetal-Homborgen, tel. +49 (0) 2153912909, www.bsks.de/centrum, april – okt. wo. - zo. 11-18 uur; nov. – maart tot 17 uur

160 km

30 km (Venlo)

Vanaf Venlo A74-A61 richting Duitsland. Afrit 2 Kaldenkirchen, B221 richting Leuth. Bij Leuth rechtsaf richting Hinsbeck (B509). In Hinsbeck op rotonde links, Krickenbecker Allee. Deze uitrijden tot parkeerplaats bij Infozentrum Krickenbecker Seen.

Trein Venlo – Kaldenkirchen. Vanaf Bahnhof Kaldenkirchen bus 095 richting Nettetal-Lobberich, halte Hinsbeck Krankenhaus (dienstregeling: <http://efa.vrk.de>); begin de wandeling in Hinsbeck. Alternatief: huur een (OV-)fiets in Venlo en rij naar het startpunt (8 kilometer).

e wandeling bestaat uit een vlakke
anloop langs de Krickenbecker meren,
evolgd door een heuvelachtig parcours
ver de stuwwal van Hinsbeck. Onderweg
uist men het riviertje de Nette. De route
art bij het Infozentrum Krickenbecker
en, voert over goede wandelpaden en
ukjes stille asfaltwegen. Onderweg zijn
ie flinke stijgingen. Enkele bospaden
nnen drassig zijn. Een extra lus voert
aar het dorp Hinsbeck (heen en weer 2
n).

et wandelgebied maakt deel uit van het
ederlands-Duitse natuurgebied Maas-
valm-Nette, dat in 2002 werd opgericht
870 km² beslaat. Het grenspark is ver-
oemd naar de rivieren de Maas, Swalm
Nette.

et riviertje de Nette brak duizenden
ren geleden bij het dorpje Müllem
oor de stuwwal van Hinsbeck heen en
roomt nu naar het oosten verder. Achter
t 'Durchbruchtal' ontwikkelden zich
tgestrekte moerassen met broekbossen
dikke lagen veen. Het veengebied werd
de 17e en 18e eeuw op grote schaal
gegraven voor de turfwinning. Zo ont-
onden de Nettemeren of 'Krickenbecker
en': Glabbacher Bruch, Hinsbecker
uch, Schroliksee en Poelvenn. Deze
agveenstuwmeren zijn op dit moment
oor natuurlijke processen langzaam
meer aan het verlanden, met als eind-
adium het elzen-broekbos. De Kricken-

becker Seen zijn het oudste beschermd
natuurgebied van Nordrhein-Westfalen
(sinds 1938). De meren en moerassen bie-
den onderdak aan bijzondere planten en
tal van watervogels, waaronder een grote
kolonie blauwe reigers.

Het doorbraakdal van de Nette werd
rond 1800 door Franse ingenieurs, in
opdracht van Napoleon, gebruikt om het
'Grand Canal du Nord' (Noordervaart of
Nordkanal) te graven, een strategische
waterweg tussen de Rijn en de Maas,
van Neuss naar Venlo. Napoleon wilde
met het 53 km lange kanaal de toen nog
niet onderworpen Nederlanden van het
Duitse Rijnland afsnijden. Nadat Neder-
land door Napoleon werd ingelijfd verviel
de noodzaak ervan en werd het kanaal
nooit voltooid. In het bos herkent men de
nu volledig overwoekerde bedding. De
moerasachtige bedding van de Noorder-
vaart is een schuilplaats voor zeldzame
planten en dieren, zoals gele lis, zwaard-
lelie en bospaardenstaart.

Biergarten

FIETSRUTE NAAR VENLO

2

POELVEN

KASTEEL
KRICKENBEC

SCHROLIKSEE

HINSBECKER BR

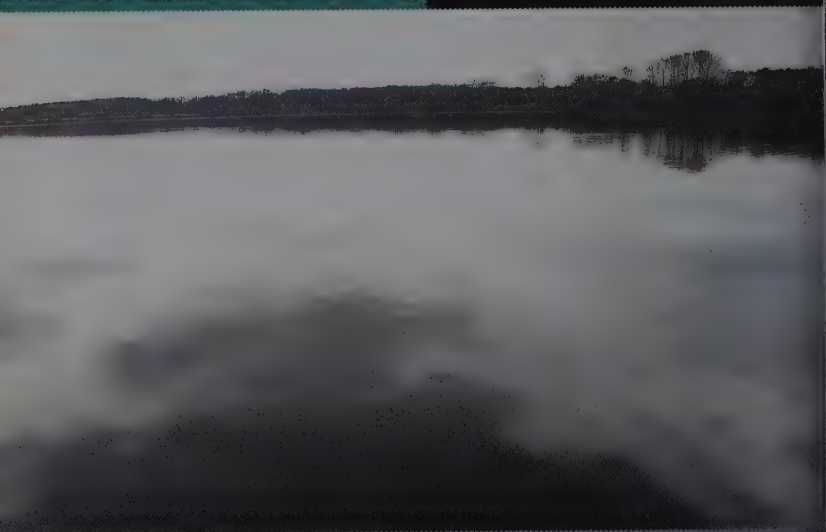

ABBACHER BRUCH

UITKIJKTOREN
TAUBENBERG

HOMBERGEN

HINSBECK

De wandeling start bij het Infozentrum Krickenbecker Seen. Een groot informatiebord met de wandel en fietsroutes geeft het begin aan.

1 Neem het wandel-fietspad over de dam tussen de Glabbacher Bruch en de Hinsbecker Bruch (handwijzer Schloß Krickenbeck). Voorbij het meer zie je rechts door de bomen heen Schloß Krickenbeck (niet toegankelijk). Ca. 500 m verder loopt het pad iets L van de asfaltweg langs de Schroliksee. Voorbij het eind van het meer ga je op een T-splitsing RA (de blauwe route gaat hier LA). Het pad komt uit op een driesprong van asfaltwegen.

2 Neem de weg RD richting Herongen (wegwijzer). Na 450 m, waar de weg naar R buigt, ga je RD een

onverhard pad in. Voorbij weilanden met paarden op een kruising RA en verderop na een driehoekig open veld met jachtstoel aan de linkerhand weer RA. Op de asfaltweg LA (rechtdoor ligt aan het Poelvenn Gasthaus Fischerheim – was begin 2012 gesloten).

3 Bij een elektriciteitshuisje RA, bospad in (de greppels in het bos zijn de resten van het oude Nordkanal). Na 250 m (rechts is een slagboom) LA. Ruiterpad negeren. Op de asfaltweg even L en na 75 m RA een pad in langs akkers. In het bos na 50 meter op een driesprong RA. Door een loofbos met een dichte ondergroei van varens klim je over de Buschberge, een heuvelrug, ongeveer 30 m boven het dal van de Nette.

Na 1 km kom je bij een kruising met een kaarsrechte asfaltweg en een zwerfkei. De weg die je kruist is een oude Romeinse weg. Ga hier RD. Kruis de kleine, heldere Schuerkesbach, klim weer omhoog (ruiterpad negeren) en ga boven in het bos het eerste pad bij een groen paaltje RA. Waar je het bos uitkomt ga je RD over een asfaltweg naar de boerderijen. In het dorp RA, langs de Kovermühle (vroeger een watermolen), via een brug de Nette over en door de velden naar een parkeerplaats bij de hoofdweg (picknickbank). Hier staat een informatiebord met een uitleg over het Nordkanal. Aan de greppel in het bos herken je de ligging van het kanaal.

Vanaf de parkeerplaats RA. Vanaf hier volg je verder de geelrode markeringen van het Maas-Schwalm-Nette-Pfad terug naar het uitgangspunt (grotendeels gelijk aan de witte paaltjesroute). Volg de slingerende paden door het bos. Voorbij een vijver kom je bij een asfaltweg en Gasthaus Waldesruh. Links voor het Gasthaus langs.

Voorbij het Gasthaus RA, een pad door de velden. Volg telkens de roodgele markeringen. Op een heuveltop RA en weer steil afdalen. Iets verder klim je weer steil omhoog naar de Taubenberg, waar een 30

m hoge uitkijktoren is gebouwd. Volg vanaf de toren het roodgeel gemarkeerde pad over de Hinsbecker Heide naar Hinsbeck.

Aan het eind van een kaarsrechte brede grindlaan bij een speeltuin RA (RD voor het dorp Hinsbeck; heen en terug 2 km extra – zie variant). * Langs het voetbalveld het bospad volgen dat door een dalletje afdaalt. Bij een weiland eerst LA en dan twee keer RA (handwijzers Krickenbecker Seen), door het gehucht Hombergen naar het parkeerterrein aan de Hinsbecker Bruch (voor café Forsthaus Hombergen LA).

Vanuit Hinsbeck

Wie met de bus naar Hinsbeck is gekomen start de wandeling op de Markt in het centrum van Hinsbeck. Loop links langs de St. Peterkerk. Voor hotel Josten LA, Auf der Schommi, met bocht mee naar rechts Oberstrasse volgen. Bij de Jugendherberge gaat u RD het voetpad in en bij een speeltuin (links) LA, pad langs een voetbalveldje. Lees verder bij 6

12

Preuswald Aa

Een heuse woudwandeling over hoogten, die hoger
liggen dan het hoogste punt van Nederland. Een
wandeling die een gevoel van middelgebergte-
allure oproept.

ener Wald

Siet Preuswald en Aachener Wald sluiten naadloos aan op de Viltenerbossen in Nederland. Deze voor Nederlandse begrippen stevige heuvelbossen vormen het noordelijke voorland van de Eifel en Ardennen. Weinig mensen realiseren zich dat je vanaf het Drielandenpunt dagwandelingen kunt maken over heuveltoppen, die net boven de Vaalserberg uitsteken. De paden stijgen en dalen soms fors. Door de relatief hoge ligging hebben deze bossen een microklimaat: het regent er vaker, er ligt vaker sneeuw en de temperatuur is er gemiddeld wat lager. De rust die het Aachener Wald uitstraalt in tegenstelling tot het circus van het Drielandenpunt is opmerkelijk. Je krijgt het gevoel in een echt woud te lopen. Hoge sparren wisselen beuken en eiken af. Zo hier en daar kun je over of door de bomen kijken voor een mooi uitzicht.

soort wandeling	Rondwandeling door bos met stevig stijgend en dalend parcours
lengte, zwaarte, hoogteverschil	10,5 km, middelzwaar, ↑ 70 m, top 333 m
begin- en eindpunt	Drielandenpunt Vaals (grenspaal) (6297 Vaals)
eten & drinken onderweg	Bij Drielandenpunt, onderweg café-restaurant Grenzhof en restaurant Gut Entenpfuhl.
kaartmateriaal	Wanderkarte Eifelverein nr. 1, Aachen-Eschweiler Stolberg 1:25.000
informatie	Aachen Tourist Service e.v., Tourist Info Elisenbrunnen, Friedrich-Wilhelm-Platz), Aachen, tel. +49 (0) 241-1802960, www.aachen-tourist.de
afstand vanaf Utrecht	196 km
afstand vanaf de grens	0 km (Vaals)
bereikbaarheid per auto	A 76 Heerlen - Aken, afslag Vaals, in Vaals volg bordjes Drielandenpunt
met openbaar vervoer	Vanaf de NS-stations Maastricht (lijn 50) en Heerlen (buslijn 43) vertrekken bussen van Veolia naar Vaals. Veolia buslijn 149, vanaf Busstation Vaals naar Drielandenpunt.

De wandeling gaat vanaf het Drielandenpunt pal over de Belgisch-Duitse grens dwars door het Preuswald. De route voert hoofdzakelijk door loof- en naaldbossen. Hier en daar duikt een schaarse bosrand of mooi uitzicht op. Het klimmen en dalen maakt deze wandeling toch wel verraderlijk pittig. De Duitsers hebben gezorgd voor voldoende bankjes om te rusten. Ook treft de vermoeide wandelaar onderweg enkele horecagegelegenheden aan. De wandeling eindigt zoals hij begon: over de Belgisch-Duitse grens.

Duitsers duiden het Aachener Wald vaak aan als 'Stadtwald'. Dit enorme bos van meer dan 1300 ha strekt zich uit van het Drielandenpunt langs de gehele zuidrand van Aken. Het heeft een belangrijke recreatieve functie voor de bewoners van deze grote stad. De hoogste delen van dit bos liggen op zo'n 360 m NAP. Het krioelt in dit bos van de cultuurhistorische elementen, zoals oude grenspalen, kruisbeelden, grafheuvels, herdenkingsmonumentjes en landweren. De Aachener Landgraben waren middeleeuwse grensmarkeringen die bestonden uit een aarden wal waarop beukenhagen geplant waren en aan beide zijde voorzien van sloten. Deze landweren moesten stropers, houtdieven, vijanden en schadelijk wild buitenhouden. In de 17e eeuw hebben de grensbewakers adelaarsstenen geplaatst, waarvan er nog enkele bewaard zijn

gebleven. Over de herkomst van het woord 'Preus' in Preuswald, in het noordwesten van het Aachener Wald, heeft menigeen zich het hoofd gebroken. Betekent het afkomstig van Pruisen? Of is het een oud Duits woord voor grens? Of duidt het op de vuursteen in de bosbodem?

Aken, de meest westelijke stad van Duitsland, is onlosmakelijk verbonden met de Dom. Het eerste gebouw in Duitsland dat op de Werelderfgoedlijst van de Unesco kwam en waar meer dan dertig Duitse koningen zijn gekroond. De schatkamer van de kathedraal is indrukwekkend. De stad heeft verder een gotisch raadshuis en verschillende musea. In het Suermondt-Ludwig-Museum hangen onder andere werken van Rembrandt en Albrecht Dürer. Aken is een universiteitsstad en dat merk je aan de losse en open sfeer. Paardensport (CHIO), de internationale Karelspruijs, de kerstmarkt en winkelen vormen de imagodragers van de stad waar Karel de Grote begraven werd. Met meer dan een kwart miljoen inwoners is Aken de grootste stad in de regio.

VAALS

DRIELANDENPUNT

PREUSWA

AKEN

8
PREUSWALD

7

4

5

6

AACHENER WALD

- 1 Het startpunt vormt de grenssteen op het Drielandenpunt. Loop langs de Tour Boudouin (Boudewijntoren) en de parkeerplaats. Passeer vervolgens het herdenkingsmonument van Pierre Roiseux. Na 10 meter LA bospad op (Je verlaat de verharde weg). Je loopt langs een heg aan de bosrand.
- 2 Na korte tijd steek je een weide over en vervolgt het pad RD (Je bevindt je op Grenzroute 1). Op kruising met kruisbeeld uit 1969 RD.
- 3 Voor de zendmast bij groen bankje op Y-splitsing scherp RA, afdalend. Na 50 meter op Y-splitsing bij waarschuwbord zendmast links aanhouden. Eerste pad scherp LA. Op T-splitsing met verhard pad RA. Op y-splitsing RD. Je passeert een Jugendzentrum en kerk 'Maria in Tann'.
- 4 Steek de verkeersweg over, RA. Café-restaurant Grenzhof. Eerste verharde pad LA (met verkeersbord verboden voor gemotoriseerd verkeer). Je wandelt de spoorbrug over.
- 5 Bij restaurant Gut Entenpfuhl gaat Grenzroute 1 RA, je gaat nog even

RD. Na parkeerplaats RD breed bospad op (Je bevindt je nu op de plaatselijke wandelroute 4 - groene markering -, die je voorlopig volgt).

- ⑧ Op zevensprong RD, de weg naast het informatiebord (Siebenwege). Eerste pad LA, omhoog.

- ⑨ Verkeersweg oversteken, RA (wandelroute 4 gaat hier LA). Eerste bosweg LA, omhoog stijgend (Karlshöher Hochweg). Tweede bospad LA (wandelroute 1 - rode markering).

- ⑩ Op viersprong met geasfalteerde paden RA. Op T-splitsing LA. Op viersprong met kruisbeeld RD, een klein onopvallend bospad op. Dit

bospad gaat over in een onduidelijk karrenspoor, dat afdaalt (Negeer pad naar rechts). Op het einde van het karrenspoor op een T-splitsing RA.

- ⑪ Op vijfsprong scherp LA, een stijgend pad. Op de Y-splitsing RA (negeer onduidelijke zijpaden). Einde pad RA, je loopt nu terug naar het Drielandenpunt.

12 kilometer

Kornelimünster

13

Tijdens deze wandeling schampt je de Eifel. Een zeer gevarieerde wandeling met uitzicht op de Eifelbossen, die je niet betreedt. Met een knus, historisch goud bewaard gebleven stadje als startpunt.

Op deze route kijkt de oplettende wandelaar zijn ogen uit. Het feerrieke beekdal van de Inde met voorlangersbruggen, doorwaadbare plekken en tal van cultuurhistorische elementen, als kalkovens en een oude spoorbaan, vormen de highlights van deze wandeling. Daarnaast is het afwisselende agrarische landschap meer dan de moeite waard. De heggen, bloeiende bermen, lieflijke landweggetjes, het vee in de weiden en het aardige gehucht Hahn zijn de franjes van deze wandeling. Op enkele locaties zie je de uitgestrekte bossen van de Eifel goed. Hier aan de Eifelrand zien wandelaars soms gordig wat roofvogels, waaronder rode wouwen. Kraant op de wandelroute is het historische stadje Kornelimünster, begin- en eindpunt van de wandeling.

soort wandeling	Wandeling door een beekdal en gevarieerd landbouwgebied met her en der fikse klimmetjes en dalertjes
lengte, zwaarte, hoogteverschil	12 km, eenvoudig, ↓ 60 m, top 280 m
begin- en eindpunt	Korneliusmarkt in Kornelimünster (D-52076), bij informatiebod Eifelsteig
eten & drinken onderweg	voldoende horeca in Kornelimünster, onderweg kiosk in Freizeitpark bij Walheim en Dorfstübchen (Vereinsheim der St. Sabastianus, Dorfstraße 10) in Hahn. De laatste twee zijn slechts beperkt open.
kaartmateriaal	Wanderkarte Eifelverein nr. 1, Aachen-Eschweiler-Stolberg 1:25.000
informatie	Aachen Tourist Service e.v., Tourist Info Elisenbrunnen, Friedrich-Wilhelm-Platz), Aachen, tel. +49 (0) 241-1802960, www.aachen-tourist.de
afstand vanaf Utrecht	210 km
afstand vanaf de grens	vaals 15 km
bereikbaarheid per auto	A76 Heerlen - Aken, A 44 richting Luik, afslag Kornelimünster
met openbaar vervoer	Stoptrein van Heerlen naar Aken Hbf. Vervolgens trein naar Aachen Rothe Erde (één station verder dan Hbf), neem hier 35, 66 of 68 naar Kornelimünster.

Het historische stadje Kornelimünster laat je al snel achter je. De wandeling gaat aanvankelijk door het mooie dal van de Inde. Dit is tevens het eerste deel van de Eifelsteig, een Duitse topwandeling. Dalend en stijgend bereikt de route het gehucht Hahn, waarna het beekdal nog even wordt gevolgd. Ter hoogte van Walheim buigt de wandeling via een aardig heuvelachtig agrarisch gebied terug naar Hahn. De laatste etappe voert opnieuw langs heggen, weiden en akkers. De wandeling sluit symbolisch af met een gangetje over het kerkhof en een trap naar beneden.

De Inde is een beek die ontspringt in Oost-België en via Kornelimünster ten zuiden van Jülich in de Roer uitmondt. Het beekdal is bij Kornelimünster erg fraai. Met een beetje geluk kunnen wandelaars waterspreeuwen, ijsvogels of grote gele kwikstaarten waarnemen. Interessant zijn hier onder andere de voorjaarsflora en vele varensoorten. In het beekdal zijn oude kalkovens en een dagbouwgroeve te vinden. Al in de Romeinse periode wonnen de streekbewoners hier de aanwezig kalksteen. Die werd hoofdzakelijk gebruikt als bouw materiaal en grondstof voor kalkbranderijen. Er is zelfs een speciale Kalkofenweg, een wandelroute die langs historische kalkovens voert. De Vennbahn is een oude goederenspoorlijn, gebouwd aan het einde van de 19e eeuw,

die Aken en Stolberg verbond met Luxemburg. De Duitsers gebruikten het spoor om steenkool en ijzererts te vervoeren. Door het verdrag van Versailles (1919) kwam het belangrijkste deel van de spoorlijn in de Belgische Oostkantons te liggen. Wandelaars passeren op de route enkele malen de rails. Het spoorviaduct is nog een dominant aanwezig relict van de Vennbahn.

Kornelimünster is redelijk ongeschonden de Tweede Wereldoorlog doorgekomen en het mooie historische stadscentrum is goed bewaard gebleven. Rondom de schilderachtige Korneliusmarkt liggen aardige vakwerkhuisen en uit natuursteen opgetrokken panden. De kinderkopjes versterken het historische gevoel van de bezoeker. Aan en in de buurt van de markt bevinden zich ook leuke cafés en terrasjes. De parochiekerk aan de markt was vroeger de abdijkerk. Keizer Lodewijk de Vrome stichtte in 814-817 een Benedictijnerklooster in Kornelimünster. De abdijkerk groeide uit tot een pelgrimscentrum door de aanwezigheid van relikwieën van de heilige martelaar en paus Kornelius. Het interieur van de parochiekerk met verschillende middeleeuwse elementen is een bezoek meer dan waard.

KORNELIMÜNSTER

WALHEIM

500 meter

ARNHEM

BREINIG

5

VENWEGEN

3
LAHN

- 1** De wandeling begint op de Korneliusmarkt in Kornelimünster. Met de rug naar de St. Korneliuskirche bij het informatiebord van de Eifelsteig loop je de steeg in naast de Bäckerei

/ Steh-Café. Je volgt eerst een deel van de Eifelsteigroute. Bruggetje over en de verkeersweg oversteken, vervolgens LA. Na circa 100 meter RA de beek de Inde volgen (niet de brug van de verkeersweg op). Eerste bruggetje LA.

- 2** Verkeersweg oversteken, RD. Op kruising voor spoorviaduct RD via een klein paadje dat onder viaduct doorgaat en stijgt. Je passeert een manege. Dit stijgende en dalende pad volgen tot je gehucht Hahn bereikt. Het wordt na enige tijd een geasfalteerde weg. Einde weg LA.
- 3** T-splitsing RA, eerste bruggetje LA. Vervolgens RA. Bij de Hahnerstraße 79-73 RA, bruggetje over. Daarna LA.

Je neemt het eerste pad L. Je passeert een oude kalkoven.

Op y-splitsing R aanhouden, bruggetje over. Direct daarna L aanhouden. Einde pad vóór parkeerterrein LA.

- 4 Bij speeltuin (met kiosk) R aanhouden. Einde pad LA (de Eifelsteig-route gaat hier RA, die verlaat je). Eerste asfaltweg LA (Vogelstangenweg). Weg gaat over in Heidchenberg. Op einde LA in de richting van de kerk van Hahn (je passeert café Dorfstübchen). Bij de kerk steek je de verkeersweg over, RA. Je verlaat het gehucht Hahn.

- 5 100 meter voor een rotonde LA (Schnepfenberg). Op T-splitsing met verkeersweg LA. Bij Venwegenerstraße 61 RA weg oversteken en Braunebusch inlopen. Einde pad bij verkeersweg LA. Op kruising van verkeerswegen LA. Blijf links

lopen in berm en vervolgens over karrenspoor evenwijdig aan L12. Bij de tweede landbouwweg RA (langs bord Landschaftschutzgebiet). Kijk uit bij oversteken van de verkeersweg!

- 6 Op Y-splitsing LA. Op T-splitsing RD over terrein met restanten van de Gallo-Romeinse tempel Varnenum. Pad langs de bosrand en weide naar beneden volgen. Einde pad RA. LA over kerkhof (kerkhof rechts negeren) en langs kerk St. Stephan auf dem Berge. Vervolgens de trappen aflopen en LA naar startpunt.

De auteurs – colofon

Henk Filippo (1960) volgde een studie Fysische Geografie werkt afwisselend als reisleader, outdoorjournalist, schrijver, redacteur en projectcoördinator. Als auteur/redacteur heeft hij voor diverse uitgevers gewerkt aan een groot aantal publicaties op het gebied van toerisme en recreatie. Hij schreef reisgidsen en wandelgidsen over Noorwegen, Noord-Scandinavië, Finland, Italiaanse Alpen, Apennijnen, Franse Alpen, Gardameer, Zwarte Woud, Chili en Patagonië.

Meer informatie: www.henkfilippo.nl.

Cartografie: Ontwerpbureau Lood, Raalte

Ontwerp: Ontwerpbureau Lood, Raalte

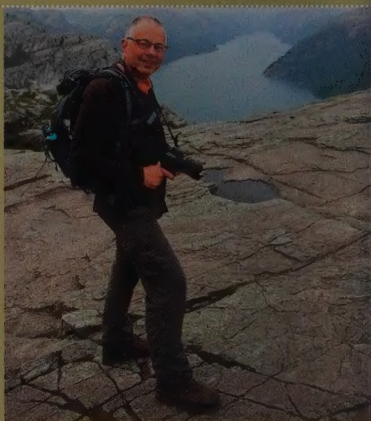
Fotografie: Henk Filippo, Elio Pelzers en Lourens Vellinga

Routes en tekst: Henk Filippo en Elio Pelzers

ISBN 978-90-78641-24-7

© 2012 Uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder

Elio Pelzers (1959) werkt als freelance reisjournalist en als communicatie-adviseur en fondsenwerver bij het Gelders Archief. Hij schrijft regelmatig reisgidsen en -artikelen over noordelijke landen, Duitsland, de Alpenlanden en Nederland. Hij werkte onder meer voor de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe. Zie: www.eliopelzers.nl

schriftelijke toestemming van de uitgever.

De routes in deze gids zijn met de grootst mogelijke zorg samengesteld en gecontroleerd. Niettemin geldt dat het een momentopname betreft en dat wijzigingen in het landschap of openingstijden voor kunnen komen. Daarom is het verstandig om voor vertrek altijd de actuele stand van zaken te controleren.

De makers en uitgeverij kunnen niet aansprakelijk worden gesteld voor enige schade dan ook bij het volgen van de routes.

Auf wiedersehen in Deutschland

Uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig
zet met deze wandelgids haar eerste
stappen over de Duitse grens, maar
blijft op minder dan een paar uur reizen
van het Nederlandse nest. Leuk voor
een dagje buitenland zonder Heimwee
te hoeven krijgen.

Duitsland. Het lijkt zo ver weg. De bezitter van deze gids zal daar snel anders over denken, want Duitsland begint gewoon vlak na de grens. Duitsland waar men bier met een hoofdletter schrijft. Waar je 's middags gewoon een warme maaltijd met worst en sauerkraut kunt bestellen. Duitsland, waar je nog echt in een woud kunt verdwalen (en door een wolf kunt worden verslonden) als je niet zo'n gids als deze bij je hebt.

Gegarandeerd
Onregelmatig

9 789078 641247

KI-851-128